Modern Türklük Araştırmaları Dergisi
Cilt 16, Sayı 2 (Haziran 2019), ss. 390-438
DOI: 10.1501/MTAD.16.2019.2.13
Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

MAKALE

Kâmûs-ı Osmânî'nin Sözlükbilimsel Yapısı

Murat Küçük

Ankara Üniversitesi (Ankara)

ÖZET

Tarihî sözlükler, Türk dilinin ve Türkiye Türkçesinin zengin dil malzemesini, söz varlığını ortaya koyan ve Türk dil tarihinde önemli bir yere sahip olan temel eserlerdir. Türkiye Türkçesinin tarihî sözlükleri olan Osmanlı Türkçesi sözlüklerinden biri de Mehmed Salâhî tarafından düzenlenen ve İstanbul'da H.1313/M.1896 yılında başlayıp H.1322/M.1904 yılında tamamlanarak basılan Kâmûs-ı Osmânî'dir. Dönemin Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça, Farsça ve ecnebi dillerden Türkçeye geçmiş sözcükleri içeren ve tek dilli bir sözlük olan Kâmûs-ı Osmânî, kendisinden önceki bazı sözlüklerden farklı olarak özellikle sözcüklerin Osmanlı Türkçesinde kazandıkları anlamları vermeye çalışmış; her maddebaşı için bilhassa Osmanlının tanınmış şair ve ediplerinden, edebî eserlerden ve farklı alanların kaynaklarından tanıklar getirmiştir. Bunun yanı sıra Kâmûs-ı Osmânî, XIX. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, Yunanca, Rumca, İngilizce vs. dillerden Türkçeye geçen yabancı söz varlığını içermesi bakımından döneminin düzenlenmiş en iyi ve en geniş alıntı kelimeler sözlüğü olabilecek niteliktedir. Bu yönleriyle Kâmûs-ı Osmânî, Osmanlı dönemi sözlükleri arasındaki temel başvuru kaynaklarından biri olarak kullanılagelmiştir.

Bu makalede, Mehmed Salâhî'nin Kâmûs-ı Osmânî adlı sözlüğü, sözlükbilim araştırmalarındaki teorik tartışmalara değinilmeden sözlükbilim ilkeleri çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir. Sözlüğün dış yapı ve iç yapı özelliklerini göstermek için sözlükte uygulanan yöntem ve içeriği maddeler hâlinde verilerek işlenmiş, sözlük eleştirisi bu makalenin dışında tutulmuştur. Sözlük incelemesinden elde edilen veriler, ortaya konulan tespitler sonuç bölümünde madde madde açıklanmıştır. Dönemin şartları dikkate alındığında tutarlı ve standart bir yapıya sahip olan Kâmûs-ı Osmânî'nin sözlükbilimsel

açıdan değeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Kâmûs-ı Osmânî, sözlükçülük, Türk sözlükçülüğü, dış yapı, iç yapı, söz varlığı, alıntı sözcükler.

ABSTRACT

Historical dictionaries are fundamental works that display the rich language material, vocabulary of Turkish language and Turkish, and have significance in the history of the Turkish language. One of the Ottoman Turkish dictionaries which are Turkish historical dictionaries is Kâmûs-ı Osmânî edited by Mehmed Salâhî and published in Istanbul in 1313/1896. Kâmûs-ı Osmânî, a monolingual dictionary including words that have passed to Turkish from languages that were used in Ottoman Turkish such as Arabic, Persian and other foreign languages, unlike some of her predecessor dictionaries, specifically has given the meanings that the words have gained in Ottoman Turkish and for each entry has brought examples from famous Ottoman poets and authors, literary works and sources from different fields. Besides, Kâmûs-ı Osmânî has the attributes that can make it the most organized and extensive dictionary of loan words that was written in its period in terms of including loan words in Turkish from Arabic, Persian, French, Italian, Greek, English, etc. languages that were used in 19th century Ottoman Turkish. With these aspects, Kâmûs-ı Osmânî has been used as a primery reference source from the Ottoman period dictionaries.

In this article, Mehmed Salâhî's dictionary named the Kâmûs-ı Osmânî has been examined in terms of lexicographic principles without referring to the theoretical discussions on current lexicographic research. The methods applied in the dictionary and contents of it have been studied one by one to indicate macro-structural and micro-structural features, and dictionary criticism has been left out of this article. The information acquired from the dictionary analysis and the findings reached have been explained in the conclusion section. The lexicographic place and importance of Kâmûs-ı Osmânî, a dictionary that is consistent and has a standard structure with respect to the conditions of the period, have been tried to be pointed out.

KEY WORDS

Kâmûs-ı Osmânî, lexicography, Turkish lexicography, macro-structure, micro-structure, vocabulary, loan words.

1. Giriş

Türklük biliminin büyük eserler ortaya koyduğu en eski ve önemli çalışma alanlarından biri de sözlükçülüktür. Türk sözlükçülüğünün doğuşu Kâşgarlı Mahmud dönemi ile başlatılmaktadır. Kâşgarlı Mahmud'dan sonra çoğunlukla Türk, Arap ve İranlı dilciler tarafından Karahanlı, Kıpçak, Çağatay, Anadolu ve Osmanlı sahalarında, Türkçenin söz varlığını içeren tek dilli, iki dilli ve çok dilli sözlüklerle bu süreç devam ettirilmiştir. XV. ve özellikle de XVI. yüzyıldan başlayarak sözlük hazırlama faaliyetleri zamanla gelişmiş; asıl Türk sözlükçülüğünü ortaya koyan, ona uluslararası nitelik kazandıran dönem Osmanlı Türkçesi dönemi

olmuştur. Osmanlı Türkçesi döneminde XIX. yüzyıla gelinceye kadar pek çok iki dilli sözlük hazırlanmış, tek dilli sözlükler ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazılmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar açısından Yavuzarslan (2009) ve Eminoğlu (2010)'nun çalışmalarına başvurulabilir.

Osmanlı dönemi Türk sözlükçülüğünü, XIX. yüzyıla kadar olan dönem ve XIX. yüzyıldan başlayarak Cumhuriyet'e kadarki dönem olarak ele almak mümkündür. XIX. yüzyıla kadar hazırlanan sözlüklerin çoğunluğunu çeviri esasına dayalı çok dilli manzum ve mensur sözlükler oluşturmaktadır. Daha sonra bu anlayış değişmiş; Arapça ve Farsçadan yapılan sözlük çevirileri yerini Türk aydınlarının hazırladığı sözlüklere bırakmıştır. "XIX. yüzyılda Batı'da ve Osmanlı coğrafyasında Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca, Rumca-Türkçe, Türkçe-Rumca, Ermenice-Türkçe, Türkçe-Ermenice, İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce vs. çok sayıda iki dilli sözlük yazılmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde Tanzimat ile Batı'ya açılan Osmanlı aydınları, öğrendikleri yabancı diller sayesinde Batı'da yapılan Türkçe sözlük çalışmalarını tanımışlardır. Bunun da etkisiyle Tanzimat'tan sonra Türk sözlükçülüğüne yeni bir bakış açısı kazandırmışlar" (Yavuzarslan 2009: 14), bu doğrultuda farklı türlerde sözlükler hazırlamışlardır. Türkiye Türkçesinin tarihî sözlükleri olan Osmanlı Türkçesi sözlüklerinden biri de XIX. yüzyılın bürokrat-aydınlarından gazeteci, mecmua mürettibi, şair Mehmed Salâhî (d.1856-ö.1910) tarafından düzenlenen ve İstanbul'da 1313/1896 yılında basılan Kâmûs-ı Osmânî'dir.

2. *Kâmûs-ı Osmânî*

Kâmûs-ı Osmânî, Osmanlı Türkçesine Arapça, Farsça ve Batı dillerinden geçen söz varlığını içeren bir *alıntı kelimeler* sözlüğüdür. Bunun yanı sıra *Kâmûs-ı Osmânî*, maddebaşı olarak yer verilen sözcükler ve bunların tanıkları bakımından değerlendirildiğinde bir *'edebiyat sözlüğü'*dür denebilir. Bu husus, müellif tarafından *'mecmû'a-i edebiyât'* ifadesiyle belirtilmiştir. Eserin önemi de bu özelliğinden kaynaklanmaktadır. Mehmed Salâhî her ne kadar sözlüğüne *Kâmûs-ı Osmânî* adını vermiş olsa da, sözlüğünün iç kapağında yer alan "*Türkçede kullanılan Arabî, Fârisî, ecnebî kâffe-i lügâtı hâvidir*" cümlesiyle Osmanlı Devleti'nin yazı dilini Türkçe olarak kabul etmektedir.

Kâmûs-ı Osmânî, iki cilt hâlinde dört bölüm olarak düzenlenmiştir. I-III. bölümler H.1313/M.1896 yılında yayımlanmış olup H.1322/M.1905 yılında IV. ve son bölümün yayımlanmasıyla tamamlanmıştır. I. ciltte birinci ve ikinci bölüm; II. ciltte ise üçüncü ve dördüncü bölüm yer almaktadır. Eser Ön Söz/Mukaddime, iç kapaklar, sözlük ve cedvel-i sehviyyât (yanlış-doğru çizelgesi) bölümleri ile birlikte toplam XII+2025

sayfadır. Birinci Cilt Birinci Bölüm Ön Söz/Mukaddime 3, sözlük 501, cedvel-i sehviyyât 2 sayfa; Birinci Cilt İkinci Bölüm iç kapak 1, sözlük 371, cedvel-i sehviyyât 4 sayfa; İkinci Cilt Üçüncü Bölüm iç kapak 1, sözlük 485 sayfa; İkinci Cilt Dördüncü Bölüm ise iç kapak 1, sözlük 668 sayfadan oluşmuştur. Sözlüğün birinci cilt "kısm-ı sânî"nin 28. sayfasında "*Lisân-ı Osmânîde istimâl olunan ve gayr-ı müsta'mel bulunan bazı kelimât-ı Fârisiyye*" ifadesiyle başlayan "**İlâve**" bölümü yer almaktadır. Sözlükte bölüm sonları *"intihâ-yı kısm-ı evvel"*, *"intihâ-yı kısm-ı sânî"* ve *"son"* ibareleriyle belirtilmiştir.

Kâmûs-ı Osmânî'nin bölümleri haftalık olarak çıkarılmış olan fasiküllerden meydana gelmiş, her bir bölümü ayrı bir yayın olarak düşünülmüş ve bu planlama doğrultusunda yayımlanmıştır. *Kâmûs-ı Osmânî*'nin I-III. bölümleri H.1313/M.1896 yılında yayımcı Ahmed Muzafferüddîn tarafından İstanbul'da Mahmud Bey Matbaasında, dördüncü bölüm ise H.1322/M.1905 yılında aynı matbaada bastırılmıştır.

Kâmûs-ı Osmânî, işlediği söz varlığı bakımından bir yazı dili sözlüğü olup yazılış biçimi açısından iki sütun hâlinde düzenlenmiştir. Maddebaşının yazımında sözcüklerin ait olduğu dilin yazım kuralı esas alınmıştır. Kökeni Arapça veya Farsça olan maddebaşları, bu dillerdeki biçimleri değiştirilmeden yazılmış ve doğru okunmasını sağlamak üzere düzenli olarak harekelenmiştir. Böyle olmakla birlikte sözlüğün H.1329/M.1911 baskısında özellikle *'i'* (ا) ile başlayan maddebaşlarının yazımında hareke kullanımı bakımından bir düzensizlik olduğu görülmektedir. Mehmed Salâhî'nin maddebaşı olarak almadığı ancak maddebaşı olabilecek nitelikte çok fazla sayıda iç madde vardır. Bu tür söz varlığının örnekleri makalede ilgili başlık altında gösterilmiştir. Maddebaşları ve söz konusu iç maddeler dikkate alındığında sözlüğün farklı alanlardan çok zengin bir söz varlığına sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kâmûs-ı Osmânî hakkında ilk sözlükbilimsel bilgileri Yavuzarslan (2009: 218-222) hazırladığı monografisinde vermektedir. Burada sözlüğün sunuş yazısından hareketle sözlüğün tertip edilme gerekçeleri hakkında bilgiler verdikten sonra *Kâmûs-ı Osmânî'de Uygulanan Yöntem* maddeler hâlinde örnekler verilerek açıklanmıştır.

Kâmûs-ı Osmânî, Türk Dil Kurumunun "Türkiye Türkçesinin Sözlükleri Projesi" kapsamında Prof. Dr. Hamza Zülfikar yönetiminde, Prof. Dr. Halil İbrahim Usta ile tarafımızca hazırlanarak basılmak üzere ilgili kuruma teslim edilmiştir.

3. *Kâmûs-ı Osmânî*'nin Sözlükbilimsel İncelemesi

Sözlükbilim (*lexicography*), sözlük hazırlama yolları, yöntem ve tekniklerini

kendine çalışma alanı seçen, kuramsal ve uygulamalı bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı, Türkçede *sözlükbilim, sözlük bilimi*, *sözlük bilgisi* ve *sözlükçülük* terimleriyle ifade edilmektedir.

Batı bilim dünyasında sözlükbilim konularını, sorunlarını ele alıp işleyen birçok kaynak eserin yayımlandığı görülmektedir. Bunlardan *Zgusta* (1971), *Bergenholtz - Tarp* (1995), *Hartman - James* (1998), *Burkhanov* (1998), *Jackson* (2002), *Atkins - Rundell* (2008)'in kitapları sözlükbilim alanında başvuru kaynaklarından sadece birkaçıdır. Kitapların yanı sıra önemli makaleler de kaleme alınmıştır. Bunlar içerisinde *Wiegand* (1989a, 1989b) ve *Bergenholtz - Tarp* (2003)'ın yayınları örnek olarak sayılabilir.

Türkiye'de de sözlükbilim alanında son yıllarda önemli yayınlar yapılmış ve lisansüstü çalışmalar ortaya konulmuştur. Tarihî sözlükler üzerine yapılan yayınlar arasında Paşa Yavuzarslan (2004)'ın "Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûs-ı Türkî*'si" başlıklı makalesi ve (2014) "Kamus-ı Türkî'nin Sözlükbilimsel Yapısı" başlıklı bildirisi; Ezgi Aslan (2017)'ın *Eser-i Şevket: Sözlükbilimsel İnceleme - Metin - Dizin* adlı doktora tezi ve Tuğba Meral Türkmenoğlu (2019)'nun *Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî Adlı Sözlüğünün 1876 ve 1889 Tarihli Baskıları Üzerine Sözlük Bilimsel Bir Değerlendirme* adlı yüksek lisans tezi sayılabilir. Bu tür çalışmalar, yurt dışı yayınların yanı sıra yurt içinde de *sözlük araştırmacılığı (meta-lexicography)* alanındaki gelişmeleri ortaya koyması açısından önemli göstergelerdir.

Sözlükbilim alanında Batı literatüründe yer alan kuramsal çalışmaların içeriğinde sözlüklerin nasıl hazırlanacağı, hangi ilke ve yöntemlerin kullanılacağı, sözlüklerin düzenlenmesi ve yapısı gibi temel konular yer almaktadır. Sözlüklerin türü ve niteliği farklılık gösterse de her sözlük belirli ilke ve yöntemler doğrultusunda düzenlenmiş bir yapıya sahiptir. Ancak sözlüğün türü ve hedef kitleye göre bu yapıların düzenlenmesi farklılıklar göstermektedir.

Sözlüklerin yapısı, *biçim/sunum* ve *içerik* olmak üzere iki ana bölümde ele alınarak düzenlenmektedir. Sözlükbilimciler bu kavramlar için ***dış yapı*** (*Alm. makrostruk, İng. macrostructure*) ve ***iç yapı*** (*Alm. mikrostruk, İng. microstructure*) terimlerini kullanmışlardır (Ateşman 2007: 98).

Sözlüklerin incelenmesi ve değerlendirilmesine *sözlük eleştirisi (dictionary criticism)* adı verilmektedir. Bu faaliyet, sözlük araştırmacılığı *(meta-lexicography)* uygulamalarından biridir (Jackson 2016: 253).

Bir sözlüğün değerlendirme ölçütleri için **iç ölçütler** ve **dış ölçütler** olarak iki kaynak belirleyen Jackson, "iç ölçütlerin, bir sözlüğün kendisi hakkında verilmiş olan veya editör tarafından sözlük hakkında iddia edilmiş olan bilgilerden

kaynaklandığı''nı ifade etmektedir (2016: 257).

Jackson (2016), ***dış ölçütler*** açısından sözlükbilimsel inceleme düzenini iki ana başlık altında açıklamaktadır. Bu yapı, ***Sunum*** ana başlığı altında *Sayfa düzeni*, *Madde düzeni*, *Maddelerin uzunluğu*, *Kısaltma* alt başlıklarından; ***İçerik*** ana başlığı altında ise *Söz varlığı aralığı*, *Sözcük yapımı*, *Eşyazımlılar*, *Anlam bölme*, *Tanımlamak*, *Düz anlam ötesi*, *Sesletim*, *Dilbilgisi*, *Kullanım*, *Örnekler*, *Etimoloji* ve *Özel nitelikler* alt başlıklarından oluşmaktadır.

Kâmûs-ı Osmânî'nin sözlükbilimsel değerlendirmesi yapılırken Jackson (2016)'ın inceleme yöntemi olarak sunduğu *iç ve dış ölçütler*den yararlanılmış; Wiegand'ın görüşlerine uygun olarak *dış yapı* ve *iç yapı* (Ateşman 2007'den aktarma) modeli dikkate alınmıştır. Bu içerik *Kâmûs-ı Osmânî*'nin kendine özgü yapısı doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir.

3.1. Sözlüğün Türü

Atkins ve Rundell'ın ortaya koyduğu sözlük sınıflandırmasında, sözlük özellikleri dikkate alınarak bir sözlüğün hangi türde hazırlanacağı tespit edilirken sekiz önemli başlık sunulmuştur (2008: 24). Bu çalışmadaki başlıklardan yararlanarak *Kâmûs-ı Osmânî*'nin sözlük türü hakkında şu bilgiler verilerbilir:

1. Sözlüğün dili: XIX. yüzyıl Türkçesinin kullanıldığı tek dilli bir sözlüktür.

2. Sözlüğün kapsamı: Genel amaçlı olmakla birlikte özellikle edebî yönü dikkat çekmekte; ansiklopedik ve kültürel malzeme sunmakta; pek çok alıntı söz varlığına ve farklı alanlarda bazı terimlere yer vermektedir.

3. Sözlüğün boyutu: Standart boyda bir sözlüktür.

4. Sözlüğün yayın ortamı: Basılı bir sözlüktür.

5. Sözlüğün Tasarımı: 'Sözcükten anlama' tanım türü uygulanmıştır.

6. Kullanıcının dili: Aynı dili konuşan bir grup kullanıcıdır.

7. Kullanıcının eğitimi: Okuryazar yetişkinler.

8. Sözlüğün kullanım amacı: Sözcüğün anlamını anlama ve doğru olarak kullanılmasını sağlama.

3.2. Dış Yapı (Macro-structure)

Sözlüklerin biçimsel özellikleri hakkında bilgi veren dış yapı, sözlüğün türüne göre seçilen sözlük birimlerden, bunların maddeleştirilme ilkelerinden, madde düzeni ve içerik bilgisinden oluşmaktadır. Bu bölümde *Kâmûs-ı Osmânî*'nin dış yapı

özellikleri *Sayfa Düzeni, Maddebaşı Dizimi, Madde Düzeni, Maddebaşı Seçimi, İç Madde, Maddelerin Uzunluğu, Kısaltmalar* ve *Noktalama İşaretleri* başlıkları altında ele alınıp incelenmiştir.

Kâmûs-ı Osmânî'nin dış yapı bilgisinden söz derken bazı *dış veri* (*outside matter*) bilgilerine de burada değinmek yerinde olacaktır. Sözlüğün üst ve alt kapağı bez ciltli olup köşebentli ve çiçek baskı bezemelidir. Sırt bölümü ise deri kaplı ve yaldız baskı süslemelidir. Kapak sayfasında sözlüğün içeriğini belirten "*Türkçede kullanılan Arabî, Fârsî, Ecnebî kâffe-i lugâtı hâvîdir*" cümlesi yer almaktadır. Ayrıca "*Ma'ârif Nezâret-i Celîlesinin 59 numero ve fî 1 Nîsân sene 312 târîhlü ruhsatıyla tab olunmışdur*" kaydı bulunmaktadır. Yine kapakta, yasal olmayan baskıların önüne geçebilmek için olsa gerek "*mühürsüz olanlar sahtedir*" biçiminde bir uyarı ifadesi konulmuştur.

Kâmûs-ı Osmânî'de maddebaşı söz varlığının toplam sayısı **19011**'dir. Bunlardan 13855'i Arapça, 4038'i Farsça ve 1118'i de diğer yabancı dillerden alınmış olan söz varlığına aittir. Ayrıca 598 tane bazen iki, bazen üç ve dört ayrı maddebaşı sözcükten oluşan maddeler vardır. Bu veriler de dikkate alındığında sözlüğün maddebaşı sayısı 20.000'e yaklaşmaktadır.

3.2.1. Önsöz/Sunuş

Kâmûs-ı Osmânî'nin kapak sayfasından sonra giriş bölümünde, müellifin sözlüğü tertip etme sebeplerini, kendinden önce düzenlenen sözlüklerdeki anlamlandırma sorunlarını, bu bakımdan böyle bir sözlüğe neden ihtiyaç duyulduğunu dile getiren bir Ön Söz/Sunuş yer almaktadır.

Mehmed Salâhî, "Bismillâhirrahmânirrahîm" başlığıyla kaleme aldığı Ön Söz yazısında Osmanlı Türkçesinin söz varlığında yer alan Arapça kelimelerin çoğunun Arap dilindeki asıl anlamlarıyla uygun düşmeyen anlamlarda kullanılmış olduğunu ve ayrıca Osmanlı aydınları tarafından türetilen terimlerde (ıstılahlarda) bulunan birtakım kelimelerin Arap dilinin lügat kitaplarında hiç bulunmadığını belirtmektedir. Osmanlı Türkçesindeki Farsça kelimelerin, asıl anlamlarında olmak suretiyle, kullanım yeri ve tarzı, bunların kendine özgü tamlamaları ile kullanım farklılıkları ve hangi anlama geldiği hakkında yeterli tanım ve açıklamaların yapılması için böyle bir sözlüğe ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir: "Erbâb-ı irfân nezdinde vâreste-i beyân bulunduğu vech ile lisân-ı Osmânîde müstamel olan lügât-i Arabiyyenin ekseri maânî-i asliyyeleriyle kâbil-i tatbîk olmayacak manâlarda kullanılmakta ve hele ıstılâhât-ı mahsûsamızdan bulunan birtakım kelimât lisân-ı Arabîye mahsûs lügât kitâblarında hîç bulunmamakta olduğundan ve lügât-i Fârisiyyeden maânî-i asliyyeleriyle kullanılanların mahall ü tarz-ı istimâlleriyle

bunların terkîbât-ı mahsûsa ile nasıl ve hangi manâlara delâlet etmekte bulunduklarına dâir tarîfât u îzâhât-ı kâfiye serd ve temhîd edildiği takdîrde mübtedîlerce ne kadar suhûlet ve menfaati mûcib olacağı bedîhi bulunduğundan lisân-ı Osmânîye mahsûs îzâhlı, misâlli bir lügât kitâbına fevkalâde lüzûm ve ihtiyâç görüldüğü cümlece müsellemdir".

Mehmed Salâhî, birkaçını istisna tutarak kendinden önce düzenlenen sözlüklerin Osmanlı Türkçesi için tertip edilmiş olsa da, bu sözlüklerde çoğu kelimelerin sadece Arapça anlamlarının verilip Osmanlı Türkçesinde geçerli olan anlamların dikkate alınmadığını, tanım ve açıklamalarının yapılmamış olduğunu, kullanım biçimlerine dair Osmanlı edebiyatından uygun örneklerin verilmemiş/tanıkların gösterilmemiş olduğunu dile getirerek söz konusu sözlükleri eleştirmektedir: "Vâkıâ elde müdevven bulunan büyük, küçük birkaç dâne lügât kitâblarının bir ikisinden mâadâsı gûyâ lisân-ı Osmânî için tertîb ve tedvîn olunmuş ise de bunlarda ekser lügâtin maânî-i Arabiyyesi gösterilip şîve-i Osmânîye mahsûs manâları tarîf ve îzâh edilmemiş ve sûret-i istimâllerine dâir edebiyyât-ı Osmânîyeden emsile-i münâsebe îrâd kılınmamış olduğundan erbâb-ı mürâcaatın istifâdesini değil, tağlît-i ezhânını mûcib oldukları nâ-kâbil-i inkârdır".

Mehmed Salâhî, Ön Söz'ün devamında, kendisinin düzenlemiş olduğu sözlüğünden önce bazı sözlüklerin hazırlanmaya çalışıldığını, fakat bu eserlerin tamamlanamadığını dile getirmektedir. Mehmed Salâhî'nin sözünü ettiği tamamlanmamış sözlüklerin Ebuzziya Tevfik tarafından tertip edilen ve H.1306 yılında yayımlanan Lügat-ı Ebu'zziyâ adlı eserle, Muallim Nâcî'nin H.1306 tarihinde düzenlenmeye başlanan Çocuklar İçin Lügat Kitâbı adlı sözlük olsa gerektir (Yavuzarslan 2009: 219): "Müdevvenât-ı mevcûde arasında suret-i matlûbede tahrîr ve neşr edilmeğe başlanmış olan bir iki kitâbın dahi kâffe-i lügât-i müstameleyi hâvî olmadığı ve nâ-tamâm kaldığı hâlde mazhar-ı rağbet-i âmme oluşu ol bâbdaki lüzûm ve ihtiyâcı bir kat daha irâe etmiş ve işbu "Kâmûs-ı Osmânî" nin tahrîr ve tedvînine bahş-ı cüret eylemiştir".

Mehmed Salâhî, ortaya koyduğu eserin mükemmel olduğunu iddia etmemekte, ancak kullanıcıların yararlanması açısından kendisinden önce tertip edilen sözlüklerden daha ileri düzeyde bir eser olduğunu belirtmektedir: "Bu kitâbın mükemmeliyetini iddiâ edemem. Çünkü âciz bir kalemin mahsûlü de elbette nâkıs ve nâ-çîz olur. Bununla berâber dîğerlerine nisbetle istifâdeyi mûcib olacak sûrette tertîb edildiğini de arz etmekten geri duramam".

Kâmûs-ı Osmânî'nin en önemli özelliği, maddebaşı olarak sözlüğe alınan kelimeler için Osmanlı edebiyatının önde gelen edip, şair ve yazarların eserlerinden sayı ve çeşitlilik bakımından son derece zengin örnekler vermiş olmasıdır. Bu

bakımdan eser, kıymetli bir edebî sözlük niteliği taşımaktadır: "Kâmûs-ı Osmânî" iki bin sahîfeden ve üç dört kısımdan mürekkeb hem büyük bir mecelle-i lügât ve hem meşâhîr-i üdebâ-yı Osmâniyyenin âsâr-ı manzûme ve mensûrelerinden istişhâd olunan binlerce emsile-i edebiyyeyi hâvî bir mecmûa-i edebiyyât demektir".

Mehmed Salâhî, Kâmûs-ı Osmânî'de maddebaşı olarak aldığı Osmanlı Türkçesinin söz varlığında yer alan Arapça, Farsça ve Batı dillerinden geçmiş kelimelerin hangi dile ait olduklarını göstermek üzere kısaltmalar ve işaretler kullandığını belirtmiştir: "Bu lügât kitâbında yirmi dört puntoluk kalın ve harekeli hurûf ile tertîb olunan her kelimenin yanına nazra-i ûlâda hangi lisânda bulunduğunu irâe için, Arabîden bulunanlara kavis içinde bir ayn başı (ع) ve Fârisîden olanlara da kezâlik kavis dâhilinde bir fe başı (ف) işâret vaz edilmiş ve müvelledâttan bulunanlar ile lügât-i ecnebiyye ayrıca gösterilmiştir".

Mehmed Salâhî, Kâmûs-ı Osmânî'de maddebaşı olarak aldığı kelimelerin farklı anlamlarını birbirinden ayırmak için özel işaretler kullandığını, kelimelerin anlamlarının sıklığını, hangi kelimelerin kullanımdan düştüğünü ve döneminde ne şekilde kullanıldığını ifade etmektedir: "Her kelimenin maânî-i muhtelifesi işârât-ı mahsûsa ile yek-diğerinden tefrîk olunup hangi manâda çok veyâhud az kullanılmakta ve manâca mütekârib bulunan iki kelimeden hangisi tercîh olunmakta veyâhud hangi kelime mehcûr hükmünde olup el-yevm hangisi ve ne sûretle istimâl kılınmakta bulunduğu îzâh ve beyân olunmuş ve erbâb-ı rağbete suhûlet bahş olmak üzere "Kâmûs-ı Osmânî"nin şimdilik beş yüzü mütecâviz büyük sahîfe teşkîl edecek olan işbu kısm-ı evveli için "on kuruş" abone bedeli vaz ve tayîn kılınmıştır ki böyle bir kitâb için bu kadar bir bedel-i iştirâk tayîni pek munsıfâne idüği inkâr olunamaz".

Mehmed Salâhî, Ön Söz'ün son bölümünde, tertip ettiği sözlüğün yayımlanma süreci, bedelinin ne olacağı, sözlüğün dağıtımı ve nasıl elde edileceği hakkında açıklamalara yer vermiştir: "Haftada sekiz sahîfeden mürekkeb olarak lâ-akall iki cüz neşrolunacak ve be-her cüz elden yirmi paraya satılacaktır. Be-her kısmın hitâm-ı tabında yirmi kuruşa fürûhtu mukarrer olduğundan şimdiki abone bedeli fiât-ı mevzûasının nısfı demektir. Der-saâdette Bâbıâlî Caddesinde yirmi altı numaralı Matbaa-i Âmire kütüphânesinde yalnız birinci kısım için on ve taşralarda tayîn edilecek mahallere gönderilmek üzere posta ücretiyle berâber yirmi kuruşa abone kayıt ve tab olan cüzler tevzî olunur". Mehmed Salâhü'd-dîn

Ön Söz'de bu bilgiler verilmekle birlikte sözlüğün düzenlenişi hakkında -bazı bilgiler dışında- açıklamalarda bulunulmamıştır.

3.2.2. Sayfa Düzeni

Kâmûs-ı Osmânî'de yer alan maddeler ve bunların tanımlarını oluşturan metinler iki sütun hâlinde düzenlenmiştir. Sayfa sütunları araya çizgi çekilerek birbirinden ayrılmıştır. Yazı alanı dışında kalan sayfa kenar boşlukları kullanım bakımından yeterli ölçüde olup yeni harfe geçildiğinde üst boşluk daha geniş bırakılmıştır. Sözlükte bazı sayfaların kenar boşluklarında "16 sahîfeden mürekkeb bir forması 10 parayadır." ifadesi yer almaktadır (III. Cilt 2. Bölüm: 209, 225). Maddebaşları arasında düzenli ve belirgin bir biçimde boşluk bırakılmıştır. Sayfa numaraları yazı alanının üst tarafında sayfa ortasında verilmiştir. Sözlükte bir sütundaki ortalama satır sayısı 30 olmakla birlikte bu sayı, sütunlardaki maddelerin düzenine göre değişkenlik göstermektedir. Bu durum maddebaşı sözcüklerin, tanım metinlerinin ve örneklerin verildiği metinlerin farklı puntolarla basılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Başka sözlüklerde örnekleri görülen ve sözlüğü daha kullanışlı hâle getiren üst bilgi'ye yer verilmemiştir. Sözlüğün bütününde metin içinde herhangi bir çizelge, şekil ve benzeri görsel malzeme kullanılmamıştır.

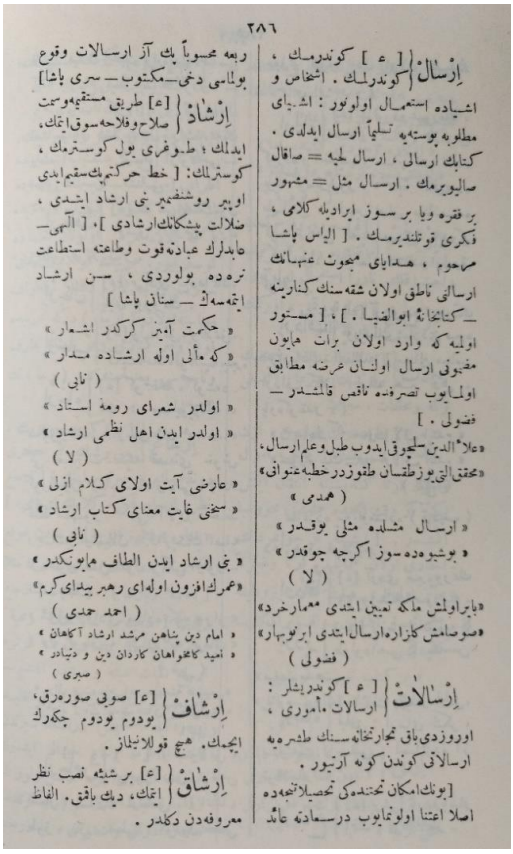
3.2.3. Maddebaşı Dizimi

Kâmûs-ı Osmânî'de maddebaşları Osmanlı Türkçesi alfabesine göre hece sistemi esasında düzenlenmiştir. Ancak bununla birlikte maddebaşları kelimenin ilk harfinin harekesine göre önce üstün sonra kesre ve daha sonra ötre olmak üzere üç bölümde sıralanmıştır. Sıralamaya özenle uyulmuş, sıralamada atlamalara ya da boşluklara izin verilmemiştir. Üstün ile biten maddenin hemen altında esre ile başlayan madde yer almış, daha sonra bunu aynı şekilde ötre ile başlayan madde takip etmiş ve böylece akıcılık sağlanmıştır. Ayrıca bu bölümler [تَ] [تِ] [تُ] biçiminde başlıklarla ayrılarak belirtilmiş ve sözlüğün tamamında uygulanmıştır. Bu bakımdan sözlük sistemli ve tutarlı bir madde dizimine sahiptir. Ahmet Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî'sinde uygulanan ve sözlüğün kullanımını oldukça zorlaştıran bâb-fasıl sistemi Kâmûs-ı Osmânî'de tercih edilmemiş, uygulanan yöntemle kullanımı kolay bir sözlük ortaya konulmuştur. Ancak aranan sözcüğün harekeleri doğru olarak bilinmediği takdirde kullanıcı için o sözcüğün bulunmasını zorlaştıran bir yönü de bulunmaktadır.

3.2.4. Madde Düzeni

Kâmûs-ı Osmânî'de maddebaşı olan sözcükler, maddenin yazı alanına göre satır başında ve girinti yapılarak yazılmıştır. Bu düzen, sözlüğün bütününde

uygulanmıştır. Maddebaşından hemen sonra iki satır başını kapsayacak büyüklükte *kaşlı ayraç* (}) işareti konulmuş, daha sonra *köşeli ayraç* ([ ]) içinde maddebaşı sözcüğün kökeni belirtilmiştir. Bununla birlikte maddebaşlarının sözcük türü etiketi -bazı özel adlar dışında- verilmemiştir.

٢٨٦

اِرْسال } [ع] گوندرمك ، گوندرملك . اشخاص و اشیاده استعمال اولونور : اشیای مطلوبه یوسته یه تسلیماً ارسال ایدلدی . کتابك ارسالی ، ارسال لطیه = صاقال صالیورمك . ارسال مثل = مشهور بر فقره ویا بر سوز ایرادیله کلامی ، فکری قوتلندیرمك . [الیاس پاشا مرحوم ، همدایای میموث عنهماتك ارسالی ناطق اولان شقه سنك کنارینه — کتابخانهٔ ابوالضیا .] ، [مستور اولیه که وارد اولان برات همایون مضمونی ارسال اولنان عرضه مطابق اولمایوب تصرفده ناقص قالمشدر — فضولی .]

«علاءالدین سلجوق ایدوب طبل وعلم ارسال، «محقق الی یوزطقسان طتوزدرخطبه عنوانی»
(همدمی)

« ارسال مثلده مثلی یوقدر »
« بوشیوده سوز اکرچه چوقدر »
(لا)

«بایراولمش ملکه تعیین ایتدی «معمارخرد»
«صوصامش کلزاره ارسال ایتدی ابرنوبهار»
(فضولی)

اِرْسالات } [ع] گوندریلنلر : ارسالات مأموری ، اوروزدی باق تجارتخانه سنك طشره یه ارسالاتی گوندن گونه آرتیور . [یونك امکان تحتنده کی تحصیلاتیله ده اصلا اعتنا اولونمایوب درسعادته عائد ربعه محسوباً بك آز ارسالات وقوع بولمسی دخی — مکتوب — سری پاشا]

اِرْشاد } [ع] طریق مستقیمه وسمت صلاح وفلاحه سوق ایتمك ، ایدلمك ؛ طوغری یول گوسترمك ، گوسترلمك : [خط حرکتمك سقیم ایدی ، اویله روشنضمیر بنی ارشاد ایتدی ، ضلالت پشکانك ارشادی] . [الهی — عابدلرك عبادته قوت وطاعته استطاعت نره ده بولوردی ، سن ارشاد ایتمسه ك — سنان پاشا]

« حکمت آمیز کرکدر اشعار »
« که مأنی اولهٔ ارشاده مدار »
(نابی)

« اولدر شعرای رومه استاد »
« اولدر ایدن اهل نظمی ارشاد »
(لا)

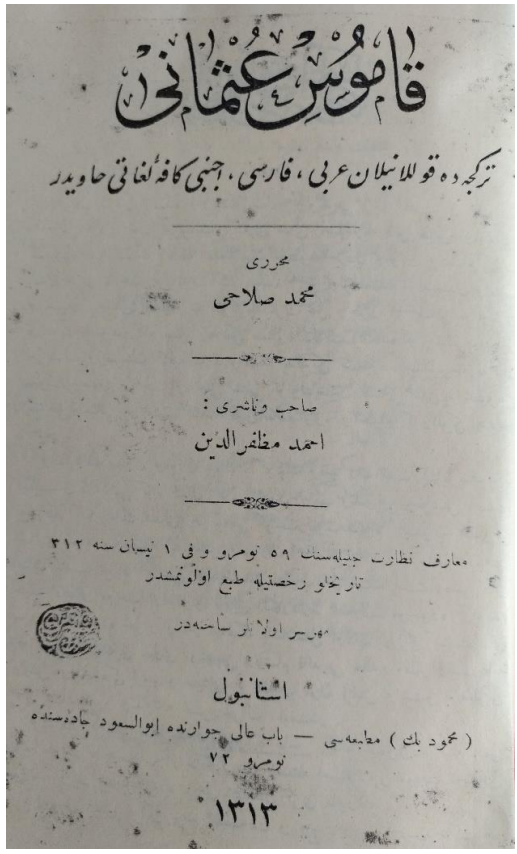
« عارضی آیت اولای کلام ازلی »
« سخنی غایت معنای کتاب ارشاد »
(نابی)

« بنی ارشاد ایدن الطاف همایونکدر »
«عمرك افزون اولهای رهبر بیدای کرم»
(احمد حمدی)

« امام دین پناهن مرشد ارشاد آکاهان »
« امید کامخواهان کاردان دین و دنیادر »
(صبری)

اِرْشاف } [ع] صوق صورهرق ، یودوم یودوم چکمك . ایجمك . هیچ قولانیلماز .

اِرْشاق } [ع] بر شیئه نصب نظر ایتمك ، دیك باقمق . الفاظ معروفه دن دکلدر .

قاموس عثمانی

ترکجه ده قوللانیلان عربی ، فارسی ، اجنبی کافهٔ لغاتی حاویدر

محرری

محمد صلاحی

صاحب وناشری :

احمد مظفرالدین

معارف نظارت جلیله سنك ٥٩ نومرو و فی ١ نیسان سنه ٣١٢ تاریخلو رخصتیله طبع اولنمشدر

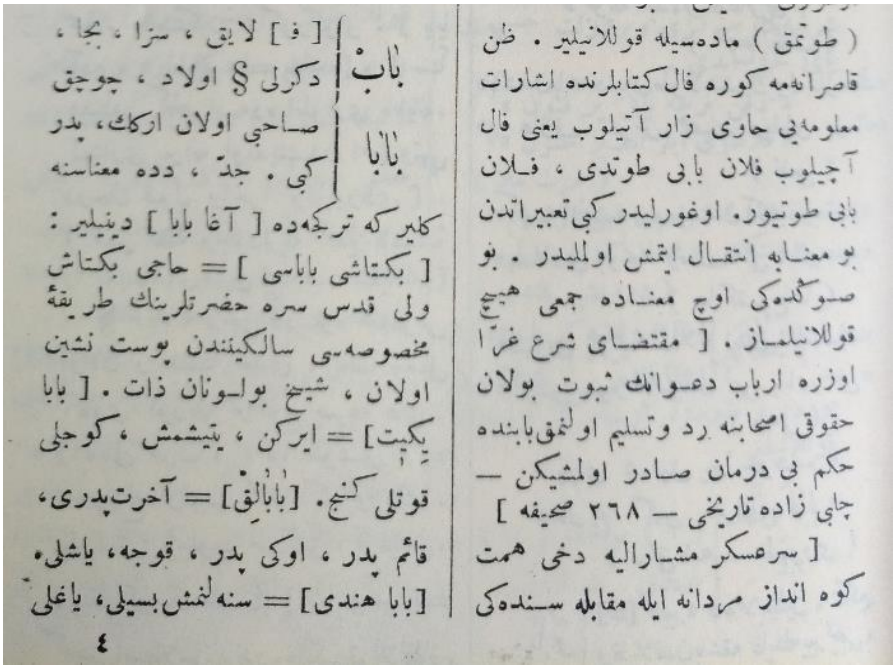
مهرسر اولنلر ساحه در

استانبول

(محمود بك) مطبعه سی — باب عالی جوارنده ابوالسعود جاده سنده نومرو ٧٢

١٣١٣

Sözlüğün madde düzeni içinde iç maddeler de yer almaktadır. Çok zengin bir sözlük malzemesi sunan iç maddeler, maddebaşı sözcüğün tanım ve açıklamalarının bittiği yerin hemen ardından sözcük türü etiketi eklenmeden yazılmıştır. Bu iç maddeler arasında birleşik fiiller, Arapça-Farsça birleşikler, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler, terimler, özel adlar ve maddebaşı olabilecek nitelikte başkaca sözler yer almaktadır. Sözlükte noktalama işaretlerinin yeterli ve tutarlı bir biçimde kullanılmış olması, iç maddelerin tespit edilmesi ve birbirinden ayrılmasında kullanıcıya kolaylık sağlamaktadır.

(طوتمق) ماده‌سیله قوللانیلیر . ظن
قاصرانه‌مه کوره فال کتابلرنده اشارات
معلومه‌یی حاوی زار آتیلوب یعنی فال
آچیلوب فلان بابی طوتدی ، فلان
بابی طوتیور. اوغورلیدر کبی تعبیراتدن
بو معنایه انتقال ایتمش اولملیدر . بو
صوکلمه‌کی اوچ معناده جمی هیچ
قوللانیلماز . [مقتضای شرع غرا
اوزره ارباب دعوانك ثبوت بولان
حقوقی اصحابنه رد وتسلیم اولنمق بابنده
حکم بی درمان صادر اولمشیکن —
چلبی زاده تاریخی — ۲٦۸ صحیفه]
[سرعسکر مشارالیه دخی همت
کوه انداز مردانه ایله مقابله سنده‌کی

بابْ [ف] لایق ، سزا ، بجا ،
دکرلی § اولاد ، چوچق
بابا صاحبی اولان ارکك، پدر
کبی . جدّ ، دده معناسنه
کلیر که ترجمه‌ده [آغا بابا] دینیلیر :
[بکتاشی باباسی] = حاجی بکتاش
ولی قدس سره حضرتلرینك طریقهٔ
مخصوصه‌سی سالکینندن پوست نشین
اولان ، شیخ بولونان ذات . [بابا
یکیت] = ایرکن ، یتیشمش ، کوجلی
قوتلی کنج. [بابالق] = آخرت‌پدری،
قائم پدر ، اوکی پدر ، قوجه، یاشلی،
[بابا هندی] = سنه‌لنمش بسیلی، یاغلی

٤

3.2.5. Maddebaşı Seçimi

Kâmûs-ı Osmânî yabancı kökenli söz varlığını bir araya getirmesi bakımından Arapça, Farsça ve Batı kökenli sözcüklerin maddebaşı alındığı bir sözlüktür. Maddebaşı yapılan söz varlığı kendi içinde çeşitlilik göstermektedir. *Kâmûs-ı Osmânî*'de maddebaşı söz varlığının toplam sayısı **19011**'dir. Bunlardan 13855'i Arapça, 4038'i Farsça ve 1118'i de diğer yabancı dillerden alınmış olan söz varlığına aittir. Ecnebi söz varlığını Fransızca 261, İtalyanca 225, Rumca 84, Yunanca 55, İngilizce 17, Macarca 6, Slavca 3, İbranice 2 ve köken etiketi verilmeyen diğer ecnebi dillere ait maddebaşları oluşturmaktadır.

3.2.5.1 Mehmed Salâhî, maddebaşlarının farklı imlalardaki biçimlerini *aynı maddebaşında* kaşlı ayraç içine alıp *alt alta* yazarak göstermiştir:

alesta aleste (ألستا ألسته) [İtalyancadan] Hazır, müheyyâ, geliyor. Çok kullanılır.

bülâlet bülûlet (بلالت بلولت) *Ar*. Yaşlık, yaş yani ıslak olmak.

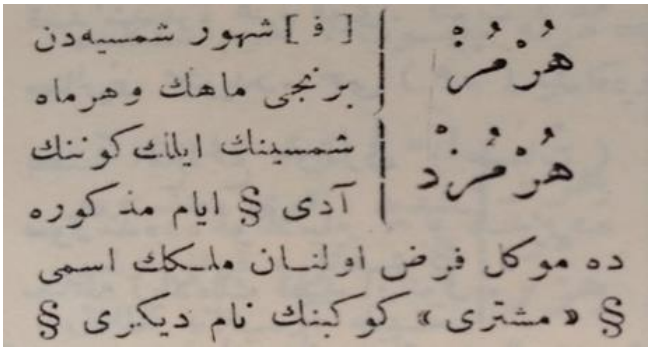
hürmüz hürmüzd (هرمز هرمزد) *Far*. Şühûr-ı şemsiyyeden birinci mâhın ve her mâh-ı şemsînin ilk gününün adı.

kişniş kişnîz (کشنش کشنیز) *Far*. Lisanımızda dahi *kişniş* denilen hububat

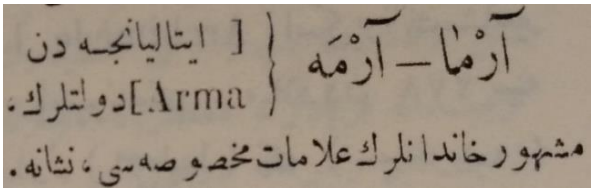
nev'inden hoşbû tohum. Arabîde "küzbüre" derler.

ortans ortansya (اورتانسیه اورتانس) [İsim] Japonya'dan gelmiş bir nevi çiçektir ki lisanımızda "ortanca" diye maruftur.

zengüle zengel zengûl (زنکوله زنکل زنکول) *Far.* Çan, çıngırak, def pulu.

Bu tür maddebaşları bazen de yan yana verilmiştir: arma آرما آرمه)) [İtalyancandan] [Arma] Devletlerin, meşhur hanedanların alâmât-ı mahsûsası, nişâne.

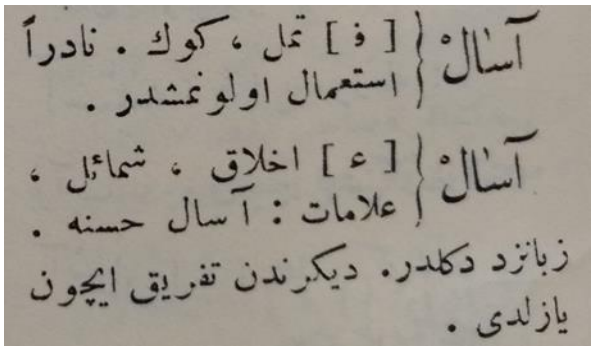
3.2.5.2. Sözlükte maddebaşı olarak yer alan eşadlı kelimeler numaralandırılmadan ayrı maddebaşı olarak alt alta verilmiştir:

âsâl (آسال) Far. Temel, kök. Nadiren istimal olunmuştur.

âsâl (آسال) Ar. Ahlak, şemâ'il, alâmet: âsâl-i hasene.

eş'âr (اشعار) Ar. Bilmek ve nazm manasına olan şi'r'in cem'i.

eş'âr (اشعار) Ar. Kıl demek olan şa'r'ın cem'i. Kıllar.

آسال { [ف] تمل ، كوك . نادراً استعمال اولونمشدر .
آسال { [ء] اخلاق ، شمائل ، علامات : آسال حسنه . زبانزد دكلدر . ديكرندن تفريق ايچون يازلدى .

3.2.5.3. Mehmed Salâhî, Kâmûs-ı Osmânî'ye Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça kelimelerin kırık çoğul biçimlerini de ayrı maddebaşı olarak almıştır:

amele (عمله) *Ar.* "âmil"in cem'i, işçiler; dülger, ırgat, rençber makulesi eşhâs.

düvel (دول) Ar. "devlet"in cem'i. düvel-i mu'azzama, düvel-i sitte, düvel-i müttefika, düvel-i mütehâbe.

mülûk (ملوك) *Ar.* melik'in cem'i. Padişahlar, hükümdarlar.

3.2.5.4. *Kâmûs-ı Osmânî*'de Osmanlı Türkçesinde ses değişikliğine uğrayan Arapça ve Farsça kelimeler *galat* biçimleriyle maddebaşı alınmış orijinal biçimleri de ayraç içinde belirtilmiştir:

îbâ' *Galat*. Doğrusu **ibâ"**dır. Ona bakınız.

panzehir *Galat.* Sahihi *bâd-ı zehr*. Oraya bakınız.

peynir *Far. Galattır*. **penîr** maddesine bakınız.

put *Galat.* Sahihi *büt*'tür. Bâ'-i mazmûme kısmına müracaat edin.

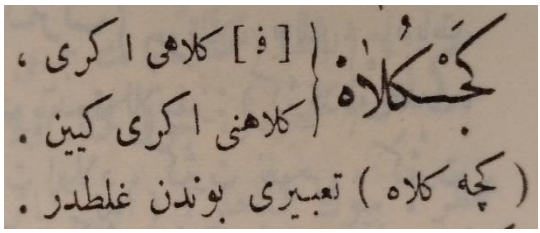
Bununla birlikte maddebaşı sözcüklerin galatı varsa bunlar da madde içerisinde belirtilmiştir:

narh *Far.* Galatı "nark"tır ki hükûmetçe eşyaya resmen vaz' olunan kıymet, bahâ demektir;

kec-külâh *Far.* Külâhı eğri, külâhını eğri giyen. "keçe külâh" tabiri bundan *galattır*.

tîz-âb *Far*. Beyne'l-avâm galat olarak kezzâb denilen yakıcı su.

ponze [Fransızcadan *ponce*]. Türkçede galatı *pamze*'dir. Sünger taşı demektir.

کَجْ کُلَاه [ف] کلاهی اکری ،
کلاهنی اکری کیین .
(کچه کلاه) تعبیری بوندن غلطدر .

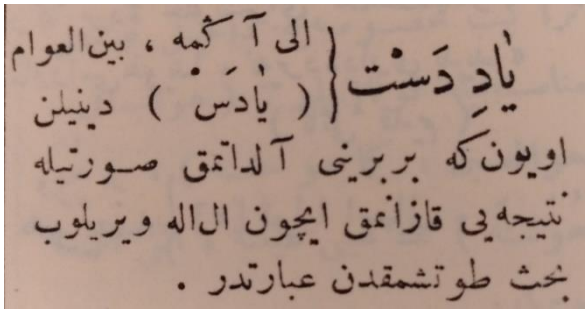
3.2.5.5. Kâmûs-ı Osmânî'de Farsça ve Arapça birleşikler de ayrı maddebaşı olarak düzenlemiştir:

âb-ı revân *Far*. Akarsu. Mecâzen hayat manasına kullanılır.

bâd-ı hevâ *Far*. Masrafsız, bedelsiz, beleş.

yâd-ı dest Eli anma, beynelavâm *"yâdes"* denilen oyun.

eyyâmelbeyz Her ayın on üçüncü gününden on beşinci gününe kadar olan müddet.

یادِ دَسْت الی آخمه ، بین العوام
(یادَس) دینیلن
اویون که بربرینی آلداتمق صورتیله
نتیجه یی قازانمق ایچون ال اله ویریلوب
بحث طوتشمقدن عبارتدر .

3.2.5.6. Mehmed Salâhî, Kâmûs-ı Osmânî'ye Osmanlı Türkçesinde kullanılan yabancı dillerden -özellikle Batı dillerinden- geçmiş kelimeleri de almıştır:

armuz (آرموز) [Rumcadan] Kalafat edilecek geminin kaplamasında üstüpü tıkanılan aralıklar, delikler.

bilardo (بیلارده) [İtalyancadan *billard*] Üstü çuha örtülü bir sath-ı müstevî-i murabba üzerinde değnek ve yuvarlak taşlar ile oynanılan maruf oyun. *Bilyardo* dahi ıtlak olunur.

çar (چار) **[Slavca] Rusya hükümdarlarının unvân-ı mahsûsudur.**

gazete (غزته) [Fransızcadan *gazette*] Rûznâme-i havâdis, cerîde-i şu'ûnât, vakâyi'-i yevmiye ve mesâ'il-i siyâsiyeyi havi varakpâre.

jimnastik (ژیمناستیق) [Fransızcadan *gymnastique*] Lisanımızda *cimnastik*

tarzında maruftur. Riyâzet-i bedeniyyeye müteallik harekât-ı muhtelife manasında kullanılır ki idmân-ı beden demektir.

kalyon (قالين) **[İspanyolcadan]** ***calion.*** **Zamân-ı kadîmde İspanyolların Amerika'dan madenleri nakletmek üzere imal ve istimal eyledikleri bir nevi büyük gemi.**

kambiyo (قامبيو) [İtalyancadan *cambio*]. "kambiyal" de kullanılır. Poliçe, poliçe kâğıdı demektir.

makarna (مقارنه) [İtalyancadan *macaroni*] Hamurdan ince düdük şeklinde yapılan maruf taam.

milord (ميلورد) [İngilizcedir] O lisanda *maylord* diye telaffuz olunur. **1.** İngiliz lordlarına hitap için kullanılan unvan, lakap. **2.** Pek zengin adam.

palaska (پالاسقه) [Macarcadan] 1. Asker fişekliği, askerlerin bellerine taktıkları kayıştan mamul çantalı kemer.

pestil (پستيل) [Latince] Aslı pastila (pastilla)dır. Meyve ezmesinden yapılmış kuru, tatlı yufka demektir.

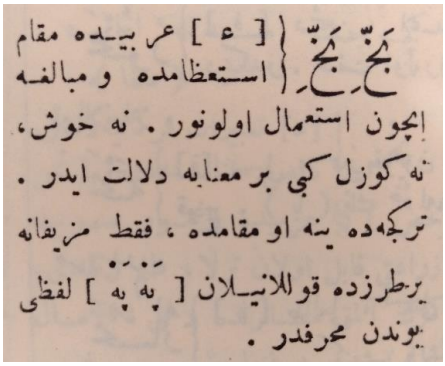
şırınga (شرينغه) [Yunânî] İhtikân âleti, içine mâyi'-i devâ'î konularak mak'addan istimal olan enbûbeli âlet-i mahsûsa.

3.2.5.7. Bazı ikilemeler de maddebaşı olarak alınmıştır:

âmed ü reft (آمد و رفت) *Far*. Gelip gitme, gidip gelme.

üftân ü hîzân (افتان و خيزان) *Far.* Düşe kalka gitmek. Nazımda *üft ü hîz* tarzında tahfif edilebilir.

bahhi bahhi (بخ بخ) *Ar.* Arabîde makâm-ı isti'zâmda ve mübâlağa için istimal olunur. *Ne hoş, ne güzel* gibi bir manaya delâlet eder.

بَخٍّ بَخٍّ { [ء] عربيده مقام استعظامده و مبالغه
ايچون استعمال اولونور . نه خوش،
نه كوزل كبي بر معنايه دلالت ايدر .
ترجمه ده ينه او مقامده ، فقط مزيفانه
برطرزده قوللانيلان [به به] لفظى
يوندن محرفدر .

3.2.5.8. Sözlükte Arapça ibareler de maddebaşı olarak yer almıştır:

bârekallâh *Ar.* Mübarek ola, hayır ve bereketli olsun hükmünde bir terkîb-i istihsânîdir;

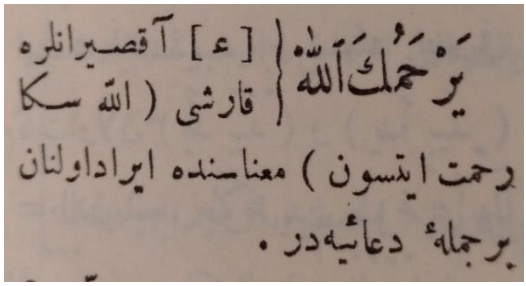
estağfirullâh *Ar.* **1.** Allah taalâ hazretlerinden mağfiret dilerim demektir. **2.** Lisanımızda mahal ve suret-i istimali pek muhteliftir.

el-emrü emrüküm *Ar.* Emir sizin emrinizdir demek.

el-cünûn fünûn *Ar.* Divanelik türlü türlüdür makamında kullanılır.

el-'iyâzü billâh *Ar.* Allâh'a sığınırım yahut sığınırız.

yerhamukellâh *Ar.* Aksıranlara karşı "Allah sana rahmet etsin" manasında irat olunan bir cümle-i duâ'iyyedir.

3.2.5.9. Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*'nin söz varlığı içeriğine Türk tarihine ait bazı özel terimleri de almış ve bu terimlerin kullanıldığı dönemleri belirtmiştir:

atabeg (اتابك) Devlet-i Selçûkıyye zamanında ba'z e'âzım-ı ümerâya verilir bir unvân-ı resmî idi. Türkçe *ata* ile *beg* lafızlarından mürekkeptir.

yarlîğ (یرلیغ) *Far.* Hükm ü emr-i cenâb-ı pâdişâhîyi havi olan berât, ferman. Nâme: "yarlîğ-ı belîğ". Bu lafız Mâverâü'n-nehr halkı lisanından olup Fârisîde dahi kullanılmıştır. Merhum Ahmed Vefîk Paşa'nın beyanına göre aslı Türkçe "*carlığ*"dır.

Tatar ağası Posta çantalarını götürüp getirmeğe memur olan taifenin âmiri, büyüğü.

3.2.5.10. *Kâmûs-ı Osmânî*'de pek çok özel ad maddebaşı olarak yer almış ve açıklaması yapılmıştır. Bu açıklamaların birçoğunda ansiklopedik de bilgi verilmiştir:

Avrupa [Kıta'ât-ı hamse-i arzdan birinin ismi] Bu kıta diğerlerine nispetle küçük olduğu hâlde medeniyetçe cümlesine fâiktir. Mesâha-i sathiyyesi takriben dokuz milyon dokuz yüz bin murabba kilometredir. Avrupa kıtasında 350 milyonu mütecaviz nüfus mütemekkindir.

Arafât *Ar.* Hüccâcın Mekke-i Mükerreme civarında arefe günü tevakkuf ettikleri mevkıf-ı şerîf: *cebel-i Arafât*.

Engürüs *ism*. Osmanlı tarihlerinde bu nâma çok tesadüf olunur. Aslı *Ungurus* veyahut *Hungurus*'tur ki Macar kavmi demektir.

Eflâtûn [Yunancadan] muarreb. Hükemâ-yı Yunaniyyedendir. Sokrat'ın şakirdi, Arito'nun üstadı idi. Cezâ'ir-i Yunaniyyeden Ekine adasında milâd-ı İsa'dan dört yüz otuz sene evvel dünyaya geldi. İsm-i aslîsi *Aristoklis*'tir.

Kerbelâ *Ar.* Irâk'ta seyyidü'ş-şühedâ Hazret-i İmâm Hüseyn radıyallâhu anh efendimizin meşhed-i mukaddesleri olan mahal.

Nîl *Ar.* Mısır diyarında kâin meşhur büyük ırmak.

Yûnus *Ar.* Bir peygamber-i celîlü'ş-şânın ism-i şerifidir. Gayetle cesîm olmak şanından bulunan bir nevi balık: "yûnus balığı".

Züleyhâ *Ar.* Hazret-i Yûsuf aleyhisselâmın zevcesi.

3.2.6. İç Madde

İç madde, sözlük tertibinde maddebaşına bağlı olarak yer alan; maddebaşı sözcükten türemiş olan veya maddebaşı sözcük ile birleşik oluşturan; tanımı, açıklaması yapılarak örneği de verilen sözlük ögesidir. Bu öge *alt madde* olarak da adlandırılmaktadır. *Kâmûs-ı Osmânî* iç maddeler bakımından çok zengindir. *Kâmûs-ı Osmânî*'de farklı kategorilerdeki pek çok söz varlığının iç maddede yer aldığı görülmektedir. Çok zengin bir sözlük malzemesi sunan iç maddeler, maddebaşı sözcüğün tanım ve açıklamalarının bittiği yerin hemen ardından sözcük türü etiketi eklenmeden yazılmıştır. Tarafımızca tasnif edilmiş olan bu iç maddeler arasında *birleşik fiiller, tamlamalar, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler, terimler, özel adlar* biçiminde adlandırabileceğimiz ve maddebaşı olabilecek nitelikte başkaca sözler yer almaktadır. Sözlükte noktalama işaretlerinin yeterli ve tutarlı bir biçimde kullanılmış olması, iç maddelerin tespit edilmesi ve birbirinden ayrılmasında kolaylık sağlamaktadır.

3.2.6.1. *Kâmûs-ı Osmânî*'de, alıntı kelimelerden Türkçe yapım ekleriyle üretilmiş maddebaşı olabilecek pek çok söz varlığı iç madde olarak verilmiştir. Böyle yapılmakla maddebaşı kelime öne çıkarılmış, aşağıdaki gibi örnekler birer türetim olarak iç maddede gösterilmiştir:

nef'→assılanmak Kâr etmek, menfaat görmek manasınadır.

badana→badanalamak Sathı tamir ile setr-i uyûb ve kusûr etmek, ziyade düzgün sürünmek.

beyâz→beyazcı Tülbentçi, bez satan.

beyâz→beyazımsı Aka çalar, akımtrak renkli demektir.

dâne→dânelenmek Ufaklanıp ayrılmak, bir şeyin eczâ-yı ferdiyesi bozulup dağılmak.

derd→derdleşmek İki kişi birbirine hâlini anlatıp konuşmak.

derd→derdli İlletli: *Boynundaki derdi çıkartmış; Allah dert verip dermân aratmasın* (Kavl-i meşhûr).

bâre→dubaracı Hilekâr, hud'acı demektir.

kal'a→kal'abendlik Mücâzât-ı terhîbiyyeden hükümetçe tayin olunan kalelerin yerinde mahbûsiyyet cezası.

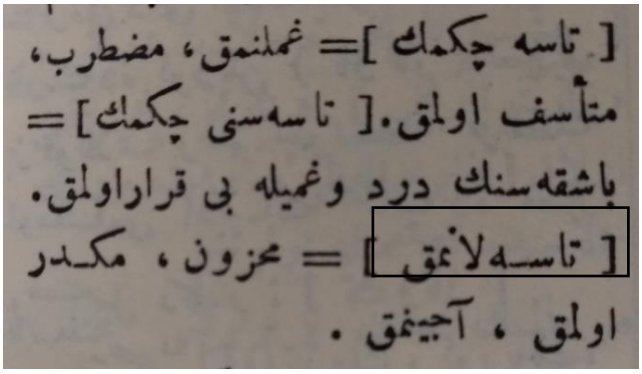
keyf→keyflenmek Mesrûr olmak, gönül inşirah bulmak.

nişân→nişânlanmak Güveği olacak zât tarafından gelin olacak kıza namzedlik alâmeti olarak gönderilen zîkıymet hediyenin resm-i kabulü.

pârça→parçalamak Kırmak; pare pare etmek, yırtmak gibi manalara delâlet eder.

tasa→tasalanmak Mahzun, mükedder olmak, acınmak.

temel→temelsiz Fânî, vâhî, asılsız demektir.

[تاسه چكمك] = غملنمق ، مضطرب ،
متأسف اولمق . [تاسه‌سنى چكمك] =
باشقه‌سنك درد وغميله بى قرار اولمق .
[تاسه‌لانمق] = محزون ، مكدر
اولمق ، آجينمق .

Diğer bazı örnekler: camcı, çapacı, devletlû-devletli, horatacı, nevbetçi, nişâncı, paçacı, parçacı, paydosçu, şamâtacı, taklitçi, tîmârcı; hıyarcık, tatarcık, usulcacık; dağlamak, hamlamak, ihtiyarlamak, paralamak, pençelemek, pocalamak, rendelemek; dânelenmek, keyflenmek, nişanlanmak, pârelenmek, paslanmak, pıhtılanmak, talazlanmak, tasalanmak, tavlanmak; dertleşmek, pençeleşmek, vedâ'laşmak; pâreletmek; da'vâlı, derdli, hastalıklı, pençeli töhmetli; dünyalık, hamlık, harçlık, kal'abendlik, kemlik, pırnarlık, rahatsızlık, rencberlik, vâlîlik, öğücü, vs.

3.2.6.2. Yine *Kâmûs-ı Osmânî*'de, maddebaşı sözcük ile kurulan ve maddebaşı olabilecek pek çok söz varlığı iç madde olarak verilmiştir:

ceng→cengâver Cenkçi, kavgacı.

ciger→ciger-pâre Ciğer parçası demektir ki evlât makamında kullanılır

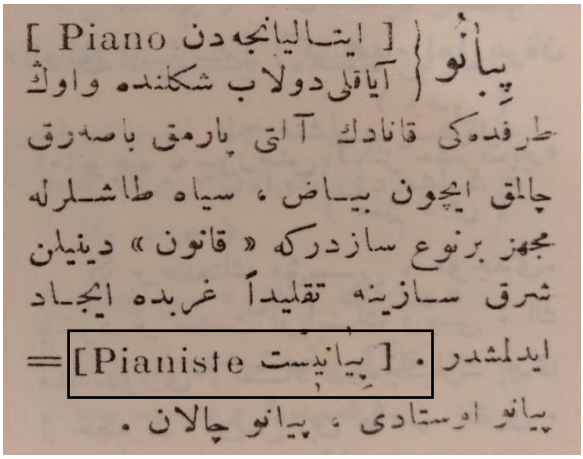
hisse→hissedâr: Hisseli, payı olan.

i'timâd→ i'timâdnâme Bir devletin diğer devlet nezdinde gönderdiği sefirine sefaretini mutazammın verdiği resmî mektup**.**

kârvân→kârvânserây Kârbânserây, han ki yolcuların ikametgâhıdır.

kumâr→kumârhâne Kumar oynanılan mahal.

piyano→piyanist (*pianiste*) Piyano üstadı, piyano çalan; vs.

پیانو { [ایتالیانجه دن Piano]
آیاقلی دولاب شکلنده واوك
طرفده کی قاناده آلتی پارمق باصه رق
چالق ایچون بیاض ، سیاه طاشلرله
مجهز برنوع سازدرکه « قانون » دینیلن
شرق سازینه تقلیداً غربده ایجاد
= [Pianiste پیانیست] . ایدلشدر
پیانو اوستادی ، پیانو چالان .

3.2.6.3. *Kâmûs-ı Osmânî*'de, alıntı kelimeler ve Türkçe eylemlerle üretilen pek çok birleşik fiil de iç madde olarak verilmiştir:

badaba→badana etmek Ezilmiş kireci sürüp beyazlatmak.

ceyb→der-ceyb etmek Hilekârlıkla alıp ceybe koymak, aparmak.

çirâğ→çirâğ olmak Tekâ'üd edilmek.

halâs→halâs olmak Kurtulmak.

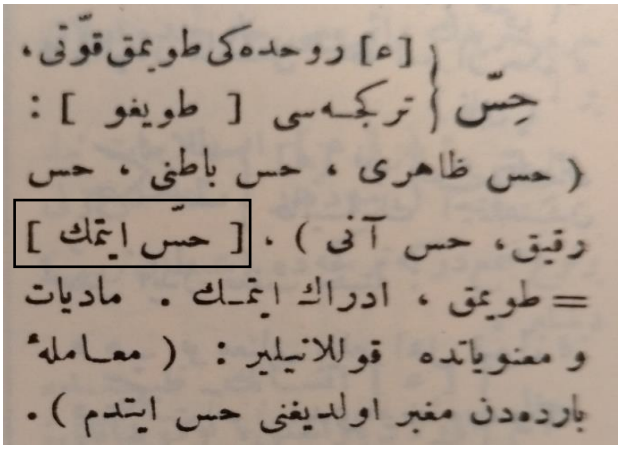
hiss→hissetmek: Duymak, idrak etmek, maddiyat ve maneviyatta kullanılır.

ilâc→ilâc etmek Def'-i maraz için medâr-ı devâ olacak şeyi yaptırıp kullanmak.

külâh→külâh etmek Birine oyun oynamak, birini aldatmak.

paydos→paydos etmek Tatil etmek.

umûr→umûr etmek Vazife addetmek, takayyüd ve tekellüf etmek; vs.

حِسّ [ء] روحده کی طویمق قوّتی ،
ترکجه سی [طویغو] :
(حس ظاهری ، حس باطنی ، حس
رقیق ، حس آنی) . [حسّ ایتمك]
= طویمق ، ادراك ایتمك . مادیات
و معنویاتده قوللانیلیر : (معاملهٔ
باردهدن مغبر اولدیغنی حس ایتدم) .

3.2.6.4. İç maddelerde görülen önemli unsurlardan biri de maddebaşı sözcük ile kurulan çok sayıda Türkçe, Arapça ve Farsça birleşiklere yer verilmiş olmasıdır:

bâğ→bağbozumu mevsimi Kütüklerdeki üzüm salkımlarını kâmilen toplayıp devşirmek zamanı.

bâdâm→badem ezmesi Bademin içi ayıklanıp döğüldükten sonra içine pirinç unu ve şeker mezc edilerek imal olunan bir nevi tatlı.

peykân→başaklı ok Yelekli okun daha büyüğü, daha uzunu demektir.

cehennem→cehennem taşı Yeşil ve mavi gibi renkli bir nev taştır ki umûr-ı cerrâhiyyede kullanılır.

kukla→kirli kukla Pis kadın.

Arab→cezîretü'l-Arab Kavm-i Arab'ın memleket-i aslîleri olan ve "Arabistân" denilen şibh-i cezîre.

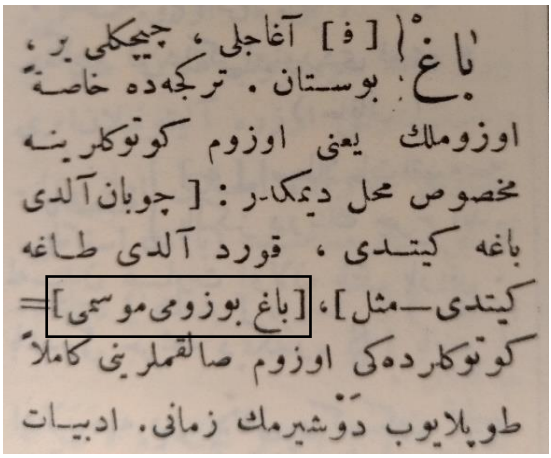
cehennem→dârü'l-azâb Türkçesi *tamu*.

nakîb→nakîbü'l-eşrâf Şürefâ ve sâdât-ı kirâmın umûr ve husûsâtına nezârete resmen memur olan zât.

câm→câm-ı cem Cemşid'e nispet olunan işret kadehi demektir.

nân→nân-ı helâl Kesb ve ziraatle hâsıl olan maîşet.

vatan→vatan-ı sânî Sonradan tavattun olunan yer; vs.

باغ: [ف] آغاجلی، چیچکلی یر، بوستان. ترجمه‌ده خاصة اوزوملك یعنی اوزوم کوتوکلرینه مخصوص محل دیمکدر: [چوبان آلدی باغه کیتدی، قورد آلدی طاغه کیتدی — مثل]، [باغ بوزومی موسمی] = کوتوکلرده‌کی اوزوم صالقملرینی کاملاً طوپلایوب دوشیرمك زمانی. ادبیات

3.2.6.5. Mehmed Salâhî, *aynı maddebaşı* ile kurulmuş ve *ayrı anlama* sahip sözlük birimi olabilecek birleşikleri aynı madde altında vermiştir: **dâr** *Ar.* Bina, mekân, konak; birkaç oda ve daireyi hâvî mahal, yer: *dârü'l-fünûn, dârü'ş-şefaka, dârü'ş-şifâ, dârü'l-ma'ârif, dârü't-ta'lîm, dârü's-sa'âde, dârü'l-harb*, vs.

3.2.6.6. Anlamı aynı olan iç maddeler bir kez tanımlanarak art arda sıralanmıştır: **yevm** Ar. "rûz" gibi gün. Cem'i "eyyâm": "yevmü'l-kıyâme, yevmü'l-kıyâm, yevmü'l-haşr, yevmü'l-mîzân, yevmü'd-dîn, yevmü's-su'âl, yevmü'l-cezâ, yevmü'l-hisâb, yevmü'l-mîsâk, yevmü'l-mev'ûd, yevmü'l-mî'âd" … : Cümlesi kıyamet günü demektir.

3.2.6.7. Mehmed Salâhî sözlüğünde, maddebaşı altında deyimlere de yer vermiştir:

âbdestimde şüphem yok Mutma'in.

Arap saçı Karmakarışık, hall ü küşâdı müşkül olan şeyler ve işler hakkında irat olunur.

basîreti bağlanmak Gaflette bulunmak.

belâsını bulmak Böyle ıztıraplı bir hâle tutulmak.

bin dereden su getirmek Kabul edilmeyecek şey için bahane serd etmek.

dereden tepeden konuşmak Boş, havâyî laf etmek.

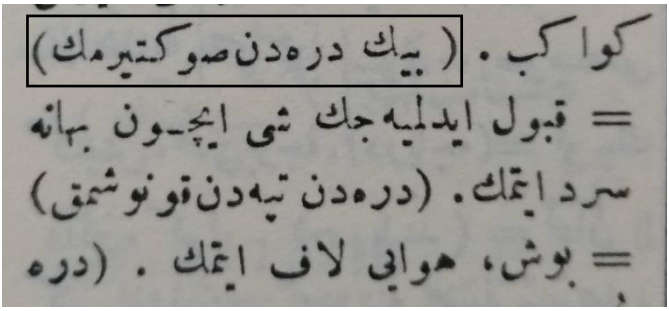
dem vurmak Bahsetmek, söz açmak, kuru lâfla iddiada bulunmak manalarını ifade eder.

içinden pazarlıklı Kuruntulu, kindar demektir.

keyf kaçmak Kederlenmek, can sıkılmak

postuna saman doldurmak Mahvetmek, idam.

renkten renge girmek Suretten surete, tarzdan tarza münkalib olmak, değişmek; vs.

3.2.6.8. Yine sözlükte farklı kalıplaşmış alıntı sözlere de iç maddelerde yer verilmiştir:

el-fazlu bi'l-edeb lâ bi'l-aslu ve'n-neseb Fazl edepledir asl ve neseple değil.

hubbü'l-vatan mine'l-îmân Vatan sevgisi îmândandır.

hayru'n-nâs men yenfa'u'n-nâs Nâsın hayırlısı nâsa nef'i olandır.

külli şey'in yerci'u ilâ aslihi Her şey aslına rücu eder; vs.

Mehmed Salâhî *Kâmûs-ı Osmânî*'de, iç madde olarak ikilemelere de yer vermiştir:

âyende vü revende Gelen giden.

bey' ü şirâ Alım ve satım demektir.

bi'l-aşiyy ve'l-âsâl Akşam sabah demektir.

dâne dâne Ayrı ayrı, diş diş.

dere tepe Düz olmayan inişli, çıkışlı yer.

deste deste Takım takım, demet demet.

gâh u nâ-gâh Vakitli vakitsiz.

kîl ü kâl Beyhude sual ve cevap, malayani, dedikodu.

leyl ü nehâr Gece ve gündüz.

parça parça Kırılmış, dağılmış, dökülmüş manasını ifade eder.

pîr ü bernâ İhtiyar ve genç demektir.

refte refte Gitgide, gide gide, tedrîc ile. Mükerrer olarak istimali galiptir.

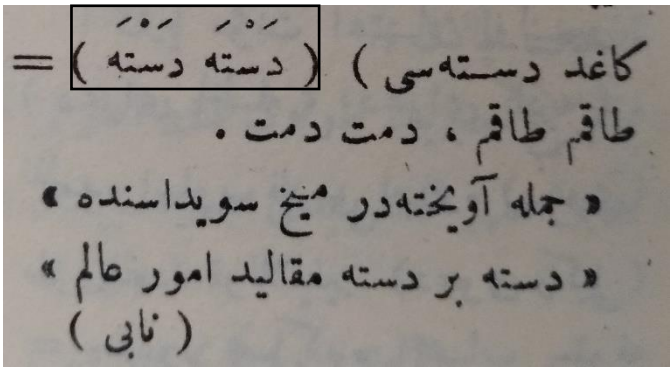
rîze rîze Ufak ufak, pâre pâre.

rûz u şeb Gece ve gündüz..

şâh şâh Pâre pâre.

tuzlu büberli Pahalı, değerinden fazla kıymeti olan şey.

ülüm ülüm Fevc fevc, takım takım; vs.

3.2.6.9. Maddebaşı sözcük ile oluşturulan özel adlar iç madde yapılmıştır:

Battâl Gâzî Kütahya sancağında bir kaza.

Cezîretü'l-Arab Arabistân kıt'asına ıtlâk olunursa da tam cezîre değildir.

Cezzâr Ahmed Paşa Vaktiyle Akkâ cihetinde Napolyon Bonapart'ın bir ordusunu hezîmet-i kahkarîye dûçâr eden gâzî-i nâmdâr.

Deşt-i Kıpçak Türkistan'da "Deşt-i Mugân" Âzerbaycan'da bir ova ismidir.

Irâk-ı Arab Bağdat sâhası, düzlüğü.

Mâverâ'ü'n-nehr Asya-yı vasatî.

Necef-i eşref İmâm Alî radıyallâhu anha hazretlerinin meşhedi olan kasaba.

Tatar Aşireti İçel'de Ermenâk kazasına tâbi' bir oymaktır; vs.

3.2.6.10. Sözlükte kurum, kuruluş adları, idarî birimler ve resmî belgeler de iç maddede alınarak açıklanmıştır:

Baytar Mektebi Fenn-i baytare tedris ve talim edilen mekteb-i resmî.

Encümen-i Dâniş Ulûm ve fünûn-ı muhtelife erbabından mürekkeb hey'et, meclis-i mahsus;

Tanzîmât-ı Hayriye 1256 tarihinde bâ-Hatt-ı Hümâyûn Gülhâne'de neşr ve ilân olunan kanûn-ı idâreye ıtlak olunur.

Terceme Odası Umur-ı hariciye nezâret-i celîlesi dairesindeki, sefâret-i seniyye ile sefâret-i ecnebiyye taraflarından gönderilen tekârîr ve makâm-ı

âliye-i ecânib tarafından verilen evrâk münderecâtını Türkçeye nakl etmek vazîfe-i tahrîresiyle mükellef kalem.

Usûlü'l-hikem fî Nizâmü'l-ümem: Kâtip Çelebi merhumun Sultan Mahmûd-ı Evvel'e takdim ettiği ıslâhât lâyihası.

3.2.7. Maddelerin Uzunluğu

Jackson, bir sözlükte maddelerin uzunluğunun önemli ölçüde iç içe yerleştirme (*nesting*) yöntemiyle belirlendiğini, bu yöntemde bir kök sözcüğün altında, tek bir madde içinde türemiş ve birleşik sözcüklerin, deyimlerin vs. yer aldığını ifade etmektedir. Türemiş ve birleşik sözcükler ayrı ayrı tanımlandığında bu sözcükler için ayrı maddebaşı hazırlamanın daha kısa ve daha çok sayıda maddenin yanı sıra daha çok boşluk yaratacağını, böylece daha hacimli bir sözlüğün ortaya çıkmasına sebep olacağını dile getirmektedir. Böyle olmakla birlikte, eklerin ve türemiş biçimlerin maddebaşı sözcük olarak sözlüğe alınması, maddelerin kısa olmasını sağlayarak ulaşılabilirliği arttırdığını belirtmektedir (2016: 259).

Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*'nin madde düzenlemesinde iç içe yerleştirme yöntemini çok sık bir biçimde uygulamıştır. Bu yöntemle *birleşik fiiller, deyimler, tamlamalar, ikilemeler, kalıp sözler, özel adlar, terimler* ve maddebaşı olabilecek nitelikteki başkaca sözler ayrı maddebaşı altında verilerek iç madde yapılmıştır. İç maddelerin sayısı ve metin hacmi arttıkça bunun doğal sonucu olarak maddelerin uzunlukları da artmış ve 1 satırdan 2 sayfaya (4 sütuna) kadar uzunluğa ulaşmıştır. Örnek olması bakımından "**evcel** Ar. Çok korkak adam"; "**enîse** *Ar.* ateş, od" gibi 3-5 sözcükten ibaret olan maddelerin yanı sıra; **cân** maddesi 232 sözcük, **bahâr** 298, **bende** 308, **bend** 346, **beyt** 359, **bi** 361 gibi ötekilere göre oldukça uzun maddeler sözlükte yer almaktadır. İç içe yerleştirme yöntemiyle oluşturulan bu tür maddelerin yanı sıra *ansiklopedik bilgilerle* yapılan açıklamalar da uzun maddelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun için 402 sözcükten oluşan **tersâne** maddesi örnek verilebilir. Bu hususlarla birlikte maddebaşı ve iç maddeler için verilen örneklerin zenginliği de maddelerin uzunluğunda etkili olduğu görülmektedir.

3.2.8. Kısaltmalar

Jackson, bir sözlüğün tertip edilişinde önemli bir husus olarak görülen *iç içe yerleştirme (nesting) yöntemi* gibi, kısaltma kullanımının da yerden tasarruf sağladığı düşüncesindedir. Örnek gösterdiği bazı uygulamalardaki çok kısaltma kullanımının artık olmadığını ve günümüzde birçok yeni sözlükte kısaltmaların değil, sözcük türü etiketleri ve köken bilgisindeki dillerin adları gibi ögelerin tam biçimlerinin açıkça

yazıldığını söylemektedir. Bu yöntemle daha az kısaltma kullanımının daha fazla ulaşılabilirlik sağladığını belirtmektedir (2016: 259).

Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*'ye aldığı Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsçadan alıntı sözcüklerin köken bilgisi etiketlerini maddebaşından hemen sonra [ع] [ف] kısaltma işaretleriyle vermiştir. Batı dillerinden geçen söz varlığını ise kısaltmalarla göstermemiş, [İtalyancadan] [Fransızcadan] [İspanyolcadan] [Yunancadan - Yunanîden] biçiminde açıkça yazarak belirtmiştir. Pek çok maddebaşı sözcüğün kökenini kısaltma işaretleriyle belirtmediği gibi açıkça da yazmayarak göstermemiştir. Köken bilgisi etiketlerinin dışında başka herhangi bir kısaltma kullanmamıştır. Salâhî'nin sözlüğü bu açıdan incelendiğinde döneminin bazı sözlüklerinde verilen *rumûzât cedveli/kısaltmalar çizelgesi*nin burada konulmadığı ve herhangi bir açıklama yapılmadığı görülmektedir.

Sözlükte zâbit, zâmin, zâyi', zabt, zabtiyye, zarar, zarûret, za'f, za'îf, zamm, zamâ'ir, zamâ'im, zamân, zamme, zamîr, zamîme, zavâbit, zav', zayâ'; zıdd, zıddiyyet, zı'f, zımn, ziyâ', ziyâfet, zîk; zu'afâ' maddebaşı sözcüklerinden sonra düzenli olarak bir zı (ظ) kısaltması kullanılmıştır. Bunun dad harfinin zı olarak da okunabileceği anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

3.2.9. Noktalama İşaretleri

Türkçenin bilinen en eski noktalama işareti *Köktürk Bengü Taşları*'nda kullanılan üst üste konulmuş iki noktadır (:). Osmanlı döneminde hâkim olan divan edebiyatında noktalama işaretlerine başvurulmamıştır. Tanzimat döneminde Batı'dan alınan edebî türler noktalama işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Şemseddin Sami, *Usûl-i Tenkît ve Tertîp* adlı kitabında Tanzimat döneminin noktalama anlayışını değerlendirmiş ve noktalama işaretlerinin tamamını Fransızca karşılıkları ile göstermiştir. Günümüz Türkçesinin yazı dilinde kullanılan noktalama işaretleri Tanzimat dönemi ile birlikte yazı dilindeki yerlerini almıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra tertip edilmiş önemli sözlüklerden biri olan Kâmûs-ı Osmânî'de nokta, virgül, noktalı virgül, iki nokta, üç nokta, tırnak işareti, ünlem işareti, soru işareti, yay ayraç, köşeli ayraç, kaşlı ayraç, uzun çizgi, eşittir işareti, yıldız işareti ve çengel işareti olmak üzere 15 noktalama işareti kullanılmıştır. Ancak kullanılan bu noktalama işaretleri sözlük içerisinde herhangi bir çizelge ile gösterilmemiş veya bu işaretler hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Kâmûs-ı Osmânî'de kullanılan noktalama işaretleri tespit edilerek aşağıda açıklanmış ve yerden tasarruf etmek amacıyla daha önce yayımlamak üzere hazırlamış olduğumuz ana metinden seçilen örnekler Latin harflerine aktarılmış biçimiyle verilmiştir.

1. **Nokta (.)** Cümlelerin ve maddelerin sonunda sözlük boyunca düzenli olarak kullanılmıştır: ***harâb*** *Ar. Viran, eskiyip bozulmuş; yıkılacak hâle gelmiş, kağşayıp viran olmuş demektir***.**
2. **Virgül (،)** Birbiri ardınca sıralanan eş görevli sözcük ve söz öbeklerinin arasına konulmuştur: ***ikâme*** *Ar.* ***1.*** *İrad etmek***,** *edilmek; meydana komak***,** *konulmak: ikâme-i hüccet***,** *ikâme-i delîl.*
3. **Noktalı virgül (؛)** Cümle içinde virgüllerle ayrılmış tür veya takımları birbirinden ayırmak için kullanılmıştır: ***beyyine*** *Ar. Delil, bürhân-ı kavî, hüccet-i kaviyye; bir şeyin, bir kavil veya fiilin sıhhat-i vukūunu ispat, aşikâr edecek vasıta, alet.*
4. **İki nokta (:)** Kendisiyle ilgili örnek verilecek maddebaşı veya iç maddenin sonuna konulmuştur: ***ta'allüm*** *Ar. İlim hâsıl etmek, edilmek; öğrenmek, öğrenilmek****:*** *bir fenni ta'allüm, ta'allüm-i fünûn, ilm-i tıbbın ta'allümi. Ayrıca* konuşma bölümünden önceki ifadenin sonunda da kullanılmıştır: *Kâmûsü'l-a'lâm'da deniliyor ki****:*** *[Aristo, ulûm ve fünûnu taksîm ve tedvîn ve ilm-i mantıkı te'sîs ettiği gibi vahdâniyyet-i ilâhiyyeyi dahi ispat ve ikrar etmiştir.*
5. **Üç nokta (…)** Anlatım olarak tamamlanmamış örnek metinlerin başında ve sonunda kullanılmıştır: **âteşî** *Far.* Ateşli, hararetli, mü'essir, ateş renkli, hadîd meşreb. *" ... yâhut bir ciheti âteşîn aldan başlayarak ve tabaka tabaka penbe, turuncu, kavuniçi renklerinin ..."* (Gelibolu - Kemâl)
6. **Tırnak işareti (« »)** Başka bir kimseden veya yazıdan olduğu gibi aktarılmış olan örnek metinlerin başında ve sonunda kullanılmıştır. Bununla birlikte pek çok örneğin metninde ise bu uygulama gösterilmemiştir. **âteş** *Far.* Türkçesi oddur. Lisanımızda şiddetli, hiddetli, süratli manalarına da kullanılır «*Odur sâkıyâ âteş-i âb-sûz / Odur sâkıyâ âb-ı âteş-fürûz*» (Yahyâ), Yine bazı sözcükler, sözler ve eser adları da çift tırnak içinde verilmiştir.
7. **Ünlem işareti (!)** Seslenme ve şaşma, korku, acıma, şaşma gibi duyguları anlatan cümle veya ibarelerin sonuna konulmuştur: **âlem** *Ar.* Cemî'-i mahlûkât: *halk-ı âlem*. Bu mana itibarıyla "dünyâ" makamında kullanılır "*Gönül! Ağyâr için incinme yâre / Gül olmaz bâğ-ı âlemde dikensiz*" (Neylî); **behre** *Far.* Hisse, nasip, kısmet, bizâa, paye, pay. *"Ey gafil! Âlem sûret-i mazhar-ı ilâhîdir"*; **dem** *Far.* Nefes, soluk. *"Bir hûnrîzin merhametten dem vurması ne kadar garibdir!"* Bunların dışında farklı yerlerde de sıkça

kullanıldığı görülmektedir.

8. **Soru işareti (؟)** Soru eki veya sözü içeren cümle veya sözlerin sonuna konulmuştur: **isti'âre** *Ar.* Âriyet, eğreti olarak almak, alınmak *"Lâkin sizler böyle hurâfât-âmiz mecazlara, isti'ârelere ehemmiyet verir misiniz؟" (Ekrem)*; **istilhâm** *Ar.* Cenâb-ı Hakkın ilhâm-ı mâdde etmesi niyazında bulunmak *"Kitabın muhteviyatından lisanımızda hangisi müstamel, hangisi değildir?" bunu bilir mi؟"*
9. **Yay ayraç (())** Sözlükte çok sık kullanılan noktalama işaretlerinden biri olup kullanım yerleri çeşitlilik arz etmektedir. Eser ve yazar/şair adları, bazı iç maddeler, sözcükler ve söz öbekleri *yay ayraç* içerisinde gösterilmiştir: **istihzâ** *Ar.* Zevklenmek, eğlenmek, maskaralığa almak "*Kahkaha kuşunun sesini andırır bir nağme-i istihza çıkararak kaçar gidersin? Ne merhametsizsin sen!..."* (Pejmürde - Ekrem**)**; **halâs** *Ar.* Kurtarma. *"Bu gamdan beni eyle yâ Rab halâs / Düşenler kapından bulur hep halâs"* (İzzet Molla**)**
10. **Köşeli ayraç ([ ])** Maddebaşı yapılan sözcüklerin köken bilgisi kısaltmaları düzenli olarak köşeli ayraç içinde verilmiştir: [ﻉ] [ﺃ]. Bunu yanı sıra **[**Fransızcadan**]** örneğinde olduğu açıkça yazılan köken bilgisi köşeli ayraç içinde gösterilmiştir. Maddebaşı veya iç madde için verilen örnek *nesir* ise, bu metinlerin başında ve sonunda köşeli ayraç kullanılmıştır. Sözlükte bazı açıklamalar da yine köşeli ayraç içinde verilmiştir: ***âb u tâb*** *Far. Letafet, taravet, revnak: Âb u tâb-ı peykerinden neş'e geldi meclise. [Yukarıda dahi beyan edildiği vechile bu manada âb yalnız kullanılamaz.]*
11. **Kaşlı ayraç ({ })** Maddebaşlarından hemen sonra iki satırı kapsayacak uzunlukta çok düzenli olarak kullanılmıştır. Ayrıca aynı maddede bir fazla maddebaşı verilen durumlarda da *kaşlı ayraç* kullanılmıştır.
12. **Uzun çizgi (—)** Özellikle örnek ile yazar veya eser adı ile yazar adı arasına konulmuştur: **enhâr** *Ar.* Irmak, çay manasına olan nehr'in cem'i. *"Mebâni-i enhâra ve soğuk sulara mahsus olan alabalıklar çıkar.* (Bosna Mektubu — Cevdet Paşa). Ayrıca maddebaşlarında ***âbrû — y*** biçiminde harfler arasına boşluk bırakılarak yazılmıştır.
13. **Eşit/Eşittir işareti (=)** İç madde ile anlamı arasına konulmuştur: ***habbe*** *Ar.* Dâne, yuvarlak şekilde olan şey *[habbeyi kubbe etmek]***=** *Hadd-i zâtında ehemmiyeti olmayan nesneyi mübalağa ile i`zâm eylemek.*
14. **Yıldız işareti (*)** Bazı maddelerde açıklama yapmak amacıyla bir tür

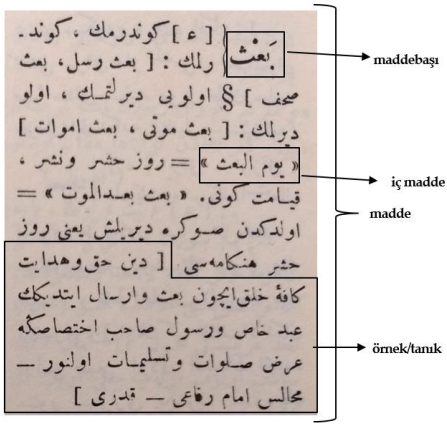
dipnot şeklinde ve köşeli ayraç içinde kullanılmıştır. Sayısı sınırlıdır: ***ifticâr ifticâl iftihâs*** *[*] Karîhadan söz uydurmak. … [*]Bunlar elfâz-ı ma'rûfeden değildir.]*

15. **Paragraf/Çengel işareti (§)**: Maddebaşının veya iç maddenin ikinci, üçüncü vs. anlamına geçildiğinde kullanılmıştır: ***behîm*** *Ar. Pek ve düz siyah şey. § Beneksiz, alacasız yek renkli at, hayvan. § Dik, tiz, pürüzsüz seda: savt-ı behîm. § Halis, safî, düz renk.*

Söz konusu noktalama işaretleri, sözlük boyunca çok sık ve düzenli olarak kullanılmış; böylece olabilecek karışıklıkların önüne geçilerek metin anlaşılır ve kurallı bir yapıya kavuşturulmuştur.

3.3. İç Yapı (Micro-structure)

Sözlüklerin içerik özelliklerini oluşturan iç yapı, bir madde ile ilgili verilen leksikografik bilgileri kapsar. Başka bir ifadeyle, bir sözlük maddesini oluşturan bütün birimlerin sözlükbilimsel analizinin yapıldığı bölümdür. Bu bölümde *Kâmûs-ı Osmânî*'nin madde yapısı değerlendirilmiştir. Sözlük maddesinin yapısını oluşturan bilgilerin hangileri olduğu, bu bilgilerin hangi sırayla verildiği ve içeriklerinde nelerin yer aldığı üzerinde durulmuş; sözlükbilim araştırmacılığı (*meta lexicography*) alanındaki teorik yaklaşımlara girilmeden, *Kâmûs-ı Osmânî*'nin sözlükbilimsel açıdan görünümü incelenmiştir. Sözlük türlerine göre bir sözlüğün iç yapısında yer alacak bilgiler farklılık gösterebilmektedir. *Kâmûs-ı Osmânî*'nin madde içleri, *Yazım Bilgisi, Sesbilimsel Bilgi, Dilbilgisi, Köken Bilgisi, Alan Bilgisi, Kullanım Bilgisi, Tanım-Açıklama, Örnek* başlıkları altında ele alınıp incelenmiştir. Bu yapılar, *Kâmûs-ı Osmânî*'nin sözlükbilimsel verileri tarafımızca tespit edilerek ortaya konulmuştur.

3.3.1. Yazım Bilgisi

Kâmûs-ı Osmânî'de maddebaşını oluşturan sözcüğün yazımında sözcüklerin ait olduğu dilin yazım kuralı esas alınmıştır. Kökeni Arapça veya Farsça olan maddebaşları, bu dillerdeki biçimleri değiştirilmeden yazılmış ve doğru okunmasını sağlamak üzere düzenli olarak harekelenmiştir. Bununla birlikte sözlüğün H.1329/M.1911 baskısında sadece *'i'* (ا) ile başlayan maddebaşlarının yazımında hareke kullanımı bakımından bir düzensizlik olduğu görülmektedir. Sözcüklerin yazımı ile ilgili olarak *Ön Söz*'de "*yirmi dört puntoluk kalın ve harekeli hurûf ile tertîb olun*"duğu belirtilmiştir.

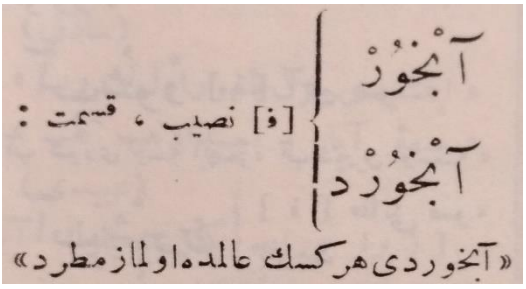
3.3.1.1. Sözlükte bazı maddebaşlarının farklı yazım biçimi *madde içinde* gösterilmiştir. Bu maddelerde verilen yazım bilgileri, imla geleneği açısından önemlidir.

> **güft ü gû** (**گفت وگو**) *Far.* **güft** *dedi*, **gû** *söyle* manasınadır ki *kîlükâl*, *dedikodu* demektir: *güft ü gûy-ı sebük-mağzân.* "**گفتگو**" tarzında da yazılır.
>
> **güzâf** (**گذاف**) *Far.* Herze ve hezeyan kabilinden bâtıl, beyhude, boş söz. "**گزاف**" da yazılır.
>
> **mişkât** (مشكاة) *Ar.* İçine mum, lamba veya kandil komak için duvarda mahsusan yapılan küçük hücre, baca. "مشكوة" suretinde de yazılır.

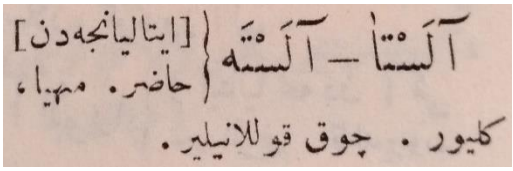
Sözlükte verilen bu bilgiler imla geleneği açısından önemlidir.

3.3.1.2. Sözlükte bazı maddebaşlarının farklı yazımları alt alta veya yan yana verilmiştir:

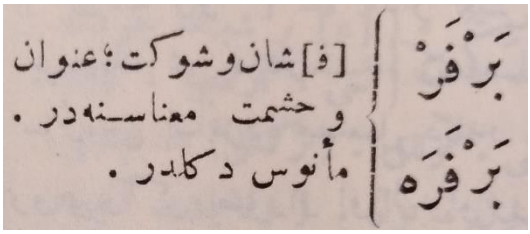
> **âb-hôr âb-hôrd** (**آبخور آبخورد**) *Far.* Nasip, kısmet. *Âb-hordı herkesin âlemde olmaz muttarid.*

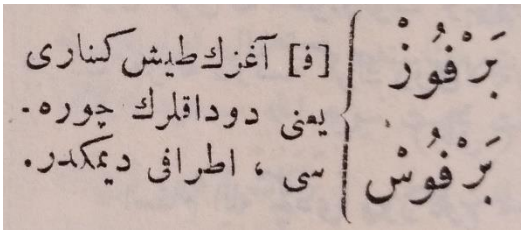
alesta aleste (آلستا آلسته) [İtalyancadan] Hazır, müheyyâ, geliyor.

آلَسْتا — آلَسْتَه { [ایتالیانجه‌دن] حاضر. مهیا، کلیور . چوق قوللانیلیر .

berfer berfere (برفر برفره) *Far.* Şan ve şevket; unvan ve haşmet manasınadır.

بَرْفَرْ / بَرْفَرَه { [ف] شان وشوکت؛ عنوان و حشمت معناسنه‌در . مأنوس دکلدر .

berfûz, berfûs (برفوز برفوس) Far. Ağzın dış kenarı yani dudakların çevresi, etrafı demektir.

بَرْفُوزْ / بَرْفُوسْ { [ف] آغزك طیش کناری یعنی دوداقلرك چوره‌سی ، اطرافی دیمکدر.

3.3.1.3. Sözlükte Batı kaynaklı sözcüklerin kökeni verildikten sonra ait olduğu dildeki özgün yazımı da verilmiştir:

adres (أدرس) [Fransızcadan *Adresse*]

Arşimed (أرشیمد) [*Archiméde*]

bilardo (بیلارده) [İtalyancadan *billard*] *Bilyardo* dahi ıtlak olunur.

dok (دوق) [Fransızcadan *dock*]

gazete (غزته) [Fransızcadan *gazette*]

jimnastik (ژیمناستیق) [Fransızcadan *gymnastique*]

kambiyo (قامبیو) [İtalyancadan *Cambio*]. "kambiyal" de kullanılır.

makarna (مقارنه) [İtalyancadan *Macaroni*]

mis (میس) (İngilizceden *miss*]

palto (پالطو) [Fransızcadan *paletot*] Aslı 'te ت' harfiyle ise de "o" harf-i Fransevîsinin sedasını göstermek için Türkçede tı ط harfiyle yazmak lazım gelir.

3.3.1.4. Maddebaşı olarak alınan bazı sözcüklerin "*galat*" olduğu belirtilmiş ve maddebaşının özgün biçimine iç gönderim yapılmıştır:

panzehir (پانزهر) Galat. Sahihi bâd-ı zehr. Oraya bakınız.

peynîr (پینیر) Far. Galattır. **penîr** maddesine bakınız.

put (پوت) Galat. Sahihi büt'tür. Bâ'-i mazmûme kısmına müracaat edin.

îbâ' (ایباء) (galat) Doğrusu **ibâ"**dır. Ona bakınız.

3.3.1.5. Mehmed Salâhî, maddebaşlarını tanımlarken Türkçe kelimelerde /ñ/ sesini *üç noktalı kef* (ڭ) ile de göstermiştir:

devâm (دوام) Ar. Dâim olma… "Her hangi **işin** (اشیڭ) ehli **isen** (ایسڭ) onda devâm et".

kec-fehm (کجفهم) *Far.* Ters **anlayan** (اڭلایان) örneklerinde geçen /ñ/ sesleri.

3.3.1.6. Mehmed Salâhî *Kâmûs-ı Osmânî*'de maddebaşını oluşturan sözcüklerin yazım bilgisi hususunda uyarılarda bulunmuştur:

agdiye (اغدیه) *Ar.* Teşdit ile galattır. Teşditsiz ***yazılmalıdır***. Kuşluk taamı demek olan gıdâ ve gızâ'nın cem'i.

âlâv (آلاو) *Far.* Türkçede lâm'ın fethiyle alev denir ki ateşin şulesi demektir. عَلَوْ galat-ı fâhiş olduğundan öyle ***yazılmamalıdır***.

erâba (ارابه) *Far.* Gerdûne, çarha nevinden olup lisanımızda hemze-i memdûde ile *araba* telaffuz olunur. Bunu Arabın mef'ûlü ileyhi gibi *`araba* **(عربه)** ***yazmak*** galat-ı fâhiştir.

billûr (بلور) *Ar.* Maruf cevher-i sâf. Berrak, şeffaf, beyaz cisim, cam demektir. İki lâm ile بللور ***yazmak*** abestir.

3.3.2. Sesbilimsel Bilgi

Kâmûs-ı Osmânî'de sözcüklerin sesletimleriyle ilgili bilgilere yer verilmemiştir. Ancak sözcüklerin sesletim bilgisi verilmemekle birlikte birçok maddebaşının nasıl telaffuz edildiğine dair açıklamalar yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Arapça ya da Farsça kökenli sözcüklerin kaynak dildeki yazılışlarında harekeleri gösterildiği için bu sözcüklerin nasıl okunması gerektiği konusunda bilgi edinmek mümkün olmaktadır

bâdye (بادیه) *Far. Bâtıyye*'nin muarrebidir. Türkçede ***batya*** diye ***telaffuz olunur***.

bergos (برغوس) [Yunancadan] Kale, tepesinde fener yakılan kule. Türkçede tahrif ile ***burgaz*** *denilir*.

mildiyu (میلدیو) [***mildiou*** tarzında ***telaffuz olunan*** İngilizce *mildew* lafzı]dır ki üzüm kütüklerinde peyda olan *pas hastalığı* demektir.

milord (میلورد) [İngilizceden] [O lisanda *maylord* diye telaffuz olunur.] İngiliz lordlarına hitap için kullanılan unvan, lakap.

papas (پاپاس) [Rumcadan] Kasîs, keşiş; kilise adamı. Beynelavam ***papaz*** diye ***telaffuz olunur***.

pipe (پیپه) [Fransızcadan] *pipe.* Çubuk, lüle demektir. Sigara ağızlığı şeklinde, ucu lüle biçiminde bir ufacık çubuktur. ***Pipo*** gibi ***telaffuz olunur***.

serd (سرد) *Far.* Soğuk § Katı, pek, mülâyemetsiz. Beyne'l-'avâm "dâl" "tâ"ya kalb olunarak ***sert*** diye ***telaffuz olunur***.

tiyatro (تیاترو) [Fransızcadan] Théatre. Lisânımızda ***İtalyan şîvesiyle ma'rûf*** olan bu lafz, vekâyi ve hikâyâtın eşhâs tarafından tasvîr ve taklîd edildiği mahal demektir.

3.3.3. Dilbilgisel Bilgi

Kâmûs-ı Osmânî'de sunulan bilgi türlerinden biri de dilbilgisel bilgidir. Sözlükte maddebaşı olarak alınan sözcükler için sözcük türü etiketleri sistemli olarak kullanılmamıştır. İç maddelerde de sözcük türünün etiketlenmesi söz konusu değildir. Ancak bununla birlikte sözlükte pek çok maddebaşı için dilbilgisel bilginin verildiği tespit edilmiştir.

3.3.3.1. Birçok sözcüğün türü kısaltma ile gösterilmemiş olsa da madde içinde ifade edilmiştir:

cerâd *Ar.* Çekirge. *İsm-i cinstir*. Müfredi olan (cerâde) kullanılmaz.

elümût *Far.* Bu *ism-i mürekkebdir*. *Elüh* karakuş, *âmût* yüksek yuva manasına olduğundan bi't-terkip *karakuş yatağı* demek olur.

hays *Ar. Edat.* Yalnız asla kullanılmaz. Gayet itibarıyla bi't-terkîb kullanılır. Bu takdirde âhiri mazmûm okunur.

her *Far. Ta'mîm edatıdır*. Hep, bütün: *herkes, her yer.*

hüve *Ar. Zamîr-i* gâib müfred müzekker, o. Lisanımızda yalnız bazı terâkîb-i mahsûsaya dâhil bulunmak münasebetiyle kullanılır

illâ *Ar. Edât-ı istisnâdır*. Nadiren kullanılır. *Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi.*

key *Far.* Ne zaman? Ne vakit? manasına *edât-ı istifhâmdır*.

raht *Far.* Fi'l-asl esvap ve eşya gibi tecemmülât manasına *ism-i âmdır*.

şâyed *Far. Edât-ı ihtimâldir*. Belki, ola ki, olabilir ki manasında kullanılır. İşbu edat ekseriya cümel-i şartıyyede bulunur: *Şâyed fırtına zuhûr ederse*.

telatin [ism-i ecnebî] Moskov meşini demektir.

zihi *Ar.* Arabîde müennese mahsus *ism-i işârettir*. Şu, bu.

3.3.3.2. Bazı özel adlar [isim] ibaresiyle etiketlenmiştir:

Abaza [İsim] Karadeniz ile Koban nehri arasında meskûn bir kabilenin ismidir.

Engürü [İsim] Osmanlı tarihlerinde bu nâma çok tesadüf olunur. Aslı Ungurus veyahut Hungurus'tur ki Macar kavmi demektir.

Tübbet [İsim] Çin kıtasının taraf-ı garbîsinde ve Himalaya silsile-i cibâlinin cenâb-ı şimâlinde kâ'in bir memleket-i vâsi'adır

Türk [İsim] Mensubiyetiyle müftehir bulunduğumuz ırk-ı âlî-yi insânînün nâm-ı umûmiyesidir ki *"Türk bin Yâfes bin Nûh"* selâsesinden münşaib olmaları bu isimle yad edilmelerine sebep olmuştur.

3.3.3.3. Sözlükte teklik olarak verilen maddebaşlarının pek çoğunun *çokluk* (*cem'*) biçimi, çokluk olarak verilenlerin birçoğunun *teklik (müfret)* biçimi gösterilmiştir. Bu bilgi genelde maddebaşı ile tanım/açıklama arasında bazen de tanımın sonunda yer almaktadır. Çokluk biçiminin verildiği maddelerin kökeni ağırlıklı olarak Arapçadır. Daha az olmakla birlikte Farsça kökenli maddelerin çokluk biçimi verilmiştir:

evâhir *Ar.* Son manasına olan *âhir*'in cem'i. Sonlar: Ramazan evâhiri.

meyâdîn *Ar.* "meydân"ın cem'i, açık ve geniş mahaller. meyâdîn-i zafer, meyâdîn-i harb.

erâyis *Ar.* Tâ'ife-i zürrâ. Ekinciler, çiftçiler. Müfredi *erîs*'tir.

güzeştegân *Far. güzeşte*'nin cem'i, geçmişler, eslâf makamında kullanılır.

levz *Ar.* Badem, "bâdâm" denilen meyve. İki nev'dir. Tatlı badem, acı badem. Müfredi *levze*'dir.

pervâne *Far.* 1. Gece kelebeği denilen kanatlı küçük bir böcektir ki kendini ihrâk edinceye kadar şem' ile uğraşır durur. Cem'i *pervânegân*'dır.

ebâbîl *Ar.* Müfredsiz cem. Dağ kırlangıcı, keçisağan denilen bir nev kuş. § Sürüler, bölükler, cemiyyet-i halk.

esâmî *Ar.* ism'in cemü'l-cem'i. defterdâr-ı esâmî-i eslâf.

3.3.3.4. Sözlükte hemen hemen bütün sıfatların "müennes"i gösterilmiş; ancak diğer sözcüklerin cinsiyet kategorisi belirtilmemiştir.

afif *Ar.* İffetli, kabahat ve haramdan perhîzkâr, çekinici: *zevc-i afif*. Müennesi "afife"dir: *zevce-i afife*.

bânî *Ar.* Bina eden, yapıcı. Lisanımızda ekseriya "yaptıran" makamında istimal olunur. Müennesi bâniye'dir

beşer *Ar.* Hayvân-ı nâtık, cins-i insân. Müzekker ve müennesi, müfret ve cem'i müsavidir.

halîl *Ar.* Hâlis, sadık dost. Müennesinde *halîle* denir. Cem'-i müzekkeri *ahillâ'*dır.

3.3.3.5. Sözlükte pek çok maddebaşı için sözcük bilgisi verisi yer almaktadır:

bâver *Far.* İnanmak manasına *bâverîden* lafzından ism-i masdardır. Tasdik, itimat, inanma demektir.

künân *Far.* Bir nevi ism-i fi'ldir ki mutlaka terkip ile *ederek*, *yaparak* manasında kullanılır.

me'âb *Ar.* "evb" lafzından ism-i mekândır. "merci'" gibi rücu edecek yer manasınadır.

mağrûk *Ar.* Suya batıp boğulmuş manasına "gark" lafzından uydurma bir ism-i mef'ûldür. Sahîhi "garîk" kelimesidir.

pâş *Far.* Serpmek, saçmak manasını ifade eden *pâşîden* lafzından ism-i masdar ve sîga-i emrdir.

perdâht *Far.* Türkçede cilâ, parlaklık manasında ve "etmek, vermek" maddeleriyle kullanılır. Fârisîde ma'ânî-i müte'addideyi ifade eden *perdâhten* lafzından ism-i masdar ve fi'l-i mâzîdir.

pîrâyende *Far. Pîrâsten* mastarından ism-i fâildir. Bezeyici, düzeltici, süsleyici, tanzim edici demektir.

ya'nî *Ar.* Zahmetli bir işe uğraşıp çalışmak manasına olan "عنى" fiilinden sîga-i muzâri'-i müfred-i müzekker-i gâ'ibdir. Mâkablindeki cümlenin hükmünü tefsîr ve îzâh edecek olan cümlenin evveline getirilir. Mütekellim sîgası olan "اعنى" makamında kullanılır.

zâ *Ar.* Arabîde müfred-i müzekkere mahsus ism-i işâret. Şu, bu, o makamındadır.

3.3.3.6. Türemiş sözcükler maddebaşı olarak değil, iç madde de verilmiştir ve pek çok örneği bulunmaktadır:

badana→badanalamak Sathı tamir ile setr-i uyûb ve kusûr etmek, ziyade düzgün sürünmek.

beyâz→beyazcı Tülbentçi, bez satan.

dâne→dânelenmek Ufaklanıp ayrılmak, bir şeyin eczâ-yı ferdiyesi bozulup dağılmak.

derd→derdleşmek İki kişi birbirine hâlini anlatıp konuşmak.

derd→derdli İlletli: *Boynundaki derdi çıkartmış; Allah dert verip dermân aratmasın* (Kavl-i meşhûr)

dubara→dubaracı Hilekâr, hud'acı demektir.

dünyâ→dünyâlık Mal ve nakit, servet

hâm→hamlık Kesiklik, gevşeklik, yorgunluk.

hasta→hastalıklı Alîlü'l-vücûd, marîz olan adam.

kal'a→kal'abendlik Mücâzât-ı terhîbiyyeden hükümetçe tayin olunan kalelerin yerinde mahbûsiyyet cezası.

keyf→keyflenmek Mesrûr olmak, gönül inşirah bulmak.

keyf→keyfsiz Mizacı bozuk, hasta.

3.3.4. Köken Bilgisi

Kâmûs-ı Osmânî, döneminin Türkçesinde kullanılan bir 'yabancı kelimeler sözlüğü' olması bakımından maddebaşlarının alıntılandığı dil bilgisinin verilmesi de özellikle önem arz etmektedir. Sözlüklerde sözcüklerin hangi dile ait olduklarına yer verilmesinin en önemli nedeni, sözcüğün ifade ettiği kavramın daha iyi anlaşılabilmesidir (Ateşman 2007: 105-106). Bu bakımdan bazıları dışında bütün maddebaşlarının hangi dilden alındığı belirtilmiş; sözcük, alıntı yapılan dile başka bir dilden geçmişse o dilin de hangisi olduğu gösterilmiştir.

3.3.4.1. Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*'ye aldığı Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsçadan geçmiş kelimelerin hangi dilden alındıklarını, maddebaşından hemen sonra kısaltmalarla [ع] [ف] göstermiştir. Bu husus sözlüğün *Ön Söz*'ünde *"her kelimenin yanına nazra-i ûlâda hangi lisânda bulunduğunu irâe için, Arabîden bulunanlara kavis içinde bir ayn başı (ع) ve Fârisîden olanlara da kezâlik kavis dâhilinde bir fe başı (ف) işâret vaz edilmiş"* ifadesiyle belirtilmiştir.

âkile [ع] Türkçede *et yiyen, yenirce, incitmebeni* denilen ve ârız olduğu uzvu yavaş yavaş yiyip mahv eden bir maraz.

mersiye [ع] Vefat edenin mehâsinini yâd ederek acıyıp ağlamak.

berşen [ف] Sarmaşık denilen ağaç ki bir yere, bir şeye sarılarak büyür.

müjgân [ف] "müje"nin cem'i. Kirpikler, göz kapağında bulunan kıllar. Müfred makamında da kullanılır.

3.3.4.2. Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*'ye o dönemde Osmanlı Türkçesinde kullanılan Hint-Avrupa dillerinden ve diğer dillerden geçmiş sözcükleri de almış; bu kelimelerin kökenlerini [Fransızcadan] [İngilizceden] [İspanyolcadan] [İtalyancadan] [Lâtinceden] [Macarcadan] [Rumcadan] [Yunanîden] [İslavcadan] [İbranîden] [Hindî] [Çagatayî] biçiminde belirtmiştir. Ayrıca sözcüğün o dildeki özgün biçimini de vermeye çalışmıştır.

jimnastik [Fransızcadan] *gymnastique*. Lisanımızda "cimnastik" tarzında maruftur. Riyâzet-i bedeniyyeye müteallik harekât-ı muhtelife manasında

kullanılır ki idmân-ı beden demektir.

istim [İngilizceden] Makine işletecek kazanlarda hasıl olan buhar, buğu. Galat olarak *islim* telaffuz etmemelidir.

boyar [İslavcadan] *boyard.* Rus ve Ulah ile Tuna sevahilinde mütemekkin akvâm-ı sâirenin ağaları, beyleri

kalyon [İspanyolcadan] *calion*. Zamân-ı kadîmde İspanyolların Amerika'dan madenleri nakletmek üzere imal ve istimal eyledikleri bir nevi büyük gemi.

marangoz [İtalyancadan] İyi kereste ile zarîf, ihtimamlı ağaç işleri yapan üstad, doğramacı.

imparator [Lâtinceden] Âmir, kumandan manasınadır. Istılâhât-ı siyâsiyece büyük hükümdar, hâkim-i mutlak demektir

palaska [Macarcadan] Asker fişekliği, askerlerin bellerine taktıkları kayıştan mamul çantalı kemer.

papatya [Rumcadan] Bir nevi hüdayinabit çiçek. Edviye-i nebâtiyye cümlesindendir. Tahta kehlesi tozu bundan imal edilir.

üfteri [Yunanîden] 1. Eğrelti otu. 2. Bir nevi kuzgun ekmeği.

santur [İbranîden] "kânûn" denilen sazın telli nev'i. santûrlu: Şa'şaalı, tantanalı demektir.

ilhân [Çağatayî] Moğol hükümdarlarına mahsus bir unvân-ı kadîmdir. İran'da Kaçar aşiretinin büyüğüne de bu unvan verilir.

3.3.4.3. Sözlükte hangi dilden alındığı bilgisi verilmeyen birçok maddebaşının köken bilgisi etiketi [muarreb] biçiminde belirtilmiş; alıntı yapılan sözcüğün, dönemin Türkçesinde kullanıldığı biçimi verilmiştir:

Felâtûn [muarreb] Aslı "Platon"dur ki meşhur hakîm-i Yunanînin lakabıdır.

harita [muarreb] Aslı Yunanîdir. Bir memleketin veya bir ülkenin musattah resmi demektir.

okyanus [muarreb] *océan.* Eski Yunanîler ve hâlâ Avrupalılar tarafından Bahr-ı Muhît'e verilen isimdir ki Araplar tarafından dahi bu suretle kabul ve ta'rîb edilmiştir.

üstâz [muarreb] Üstat, muallim, hoca, öğretici.

3.3.4.4. Sözlükte aynı kelime için iki ayrı köken etiketinin yan yana verildiği pek çok örnek vardır:

eyvân [ā] [ع] Büyük sofa, divanhane, salon.

turunç [ع] [ā] **nârinç** Portakala şebîh bir nevi meyvedir ki ekşi ve tatlı nevileri vardır.

3.3.4.5. Maddebaşında köken etiketi belirtilen pek çok sözcüğün hangi dilden alıntı olduğu tanım/açıklama bölümünde belirtilmiştir:

> **bitik** *Far.* Aslı Çağatayîdir. Name, mektup ve yazı manasınadır. Vaktiyle Türkçede dahi aynı lafız yine bu manada kullanılır ve kâtip, mektupçu makamında *bitikçi* denilirdi.
>
> **iklîm** *Ar.* "Yunanî *Clima"* lafzından muarrebdir.
>
> **orkinos** [Rumcadan] Aslı İtalyanca *orka*'dır.

3.3.4.6. Sözlükte bazı maddebaşlarının hangi dile ait olduları belirtilmemiştir. Bu husus kullanıcının sözlükten yararlanma imkânını olumsuz etkileyen bir durumdur.

> **abli** [Istılâhât-ı bahriyyeden] Yelkeni sirene saracak ip.
>
> **Apis** Esâtîr-i Yûnâniyyeden. Mora'da Argus kralının ismi.
>
> **paşa** *Lakab.* Vüzera ve bazı ümeraya mahsus bir unvân-ı resmîdir.
>
> **telâtîn** [ism-i ecnebî] Moskov meşini demektir. Zamân-ı evâ'ilde Bulgar tabir olunan güzel kokulu deriye ıtlak olunur ki onunla matara ve silâhlık gibi şeyler imâl edilir.

3.3.4.7. Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*'ye aldığı sözcüklerin hangi dile ait olduklarını belirtmekle yetinmemiş, pek çok sözcük üzerinde etimolojik açıklamalarda bulunmuştur:

> **endâze** *Far.* **1.** Bildiğimiz ölçü. Altmış santimetredir. Aslı *hendese* yahut *hendîze* zannedenler bulunmuş ise de doğrusu *endâhten* masdarından müştak *endâz*'ın sonuna bir hâ-yı hasriyye ilâvesiyle bir nev küçük arşına ıtlâk kılındığı tetebbuât-ı vâkıadan anlaşılmıştır.
>
> **enginar** Maruf nebat. Aslı *genger*. Enginar lafzının Lehce-i Osmânî'de *"muhaffefi olarak Yunanîde ginar"* dedikleri gösterilir. Diğer bir kitapta bunun aksi beyan ediliyor. Aslının *genger* idiği tastik edildikten sonra *enginar* lafzının *ginar* **(كنار)** lafz-ı Yunanîsinden muharref değil, Ahmet Vefik Paşa merhumun zannettiği gibi *ginar*'ın *enginar*'dan muharref olması agleb-i ihtimaldir.
>
> **patika** [Rumcadan] Merhum Ahmed Vefik Paşa Lehce-i Osmânî'de *patika*, *patfe* yahut *patke paytak* hükmünde ve 'sıçan yolu', 'çoban çığırı' manasında Türkçe bir lafız gibi göstermiş ise de doğru değildir. Bilâtetkik yazılmıştır. Bu lafz-ı Rûmî mürekkeptir. Rumcada *monopati* 'yalnız basış', 'tek basma' manasınadır ki yalnız bir adamın geçeceği dar dağ yolu makamında kullanılır. *Mono* yalnız, tek demektir. *Pato* ayak basarım manasına olduğu gibi *pati* ayak basma demektir. *Ka* yahut *kâ* Rumcada edât-ı tasğîrdir. İndetterkip *patika* 'küçücük basış' demek olur ki *dar yol* manasında ıstılâh olmuştur.

3.3.5. Alan Bilgisi

Kâmûs-ı Osmânî'ye bilim ve bilgi alanlarından maddebaşı veya iç madde olarak alınan sözcüklerin alan bilgisine yer verilmiş, hangi bilim dalının terimi olduğu bazen tanımdan önce bazen de madde sonunda belirtilmiştir. Bunlar daha çok Farsça tamlamalarla belirtilmiştir:

> **albumin** [Fransızcadan] *Albumine*. Zülâl, yumurta akı. *Istılâhât-ı fenniyyedendir*.
>
> **alivre** [Fransızcadan] *Borsa ıstılâhâtındandır*. Sonra aynen verilmek şart-ı mefrûzuyla eshâm ve tahvilât üzerine icra olunan hava alım satımı.
>
> **cezer** *Ar.* Havuç. Fârisî "gezer"in mu'arrebidir. *Istılâhât-ı nebâtiyedendir*.
>
> **esrem** *Ar. Aruz ıstılâhâtıdır*. § Kabz u hüzn denilen illeti havi olan cüz. Buna eslem de *ıtlâk* olunur.
>
> **mayna** [İtalyancadan] *Gemici ıstılâhâtındandır*. Yelkenleri kapama, indirme, bırakma. "fora" zıddıdır.
>
> **ramas** *Ar. Istılâhât-ı tıbbiyyedendir*. Gözde peyda olan çapak demektir.
>
> **tebellür** *Ar.* Müvelledattan ve *ıstılâhât-ı kimyeviyedendir*. Billurlanmak, ecsâmın billur gibi donuşu. Fransızcası kristalizasyon (*Cristallisation*) ve kristalize *(Cristalliser)*dir.
>
> **tercîh-i beyyinât** *Istılahât-ı fıkhiyyedendir*. Erbâb-ı mürâfaanın bir madde hakkında ikame edecekleri beyyinelerden birini istimâ' emrinde diğerinden mukaddem görmek demektir.
>
> **teşennüc-i mizmâr** *Istılahât-ı tıbbiyyedendir*. Mini mini çocuklara ârız olup havale denilen illet-i asabiyye-i ihtilâciyye demektir.

3.3.6. Kullanım Bilgisi

Kâmûs-ı Osmânî'de kullanıma yönelik bilgi sınırlı düzeydedir. Kullanım bilgisi sistematik olmamakla birlikte kendi içinde belirli bir düzeni olduğu görülmektedir. Kullanıma dair bilgiler için herhangi bir kısaltma kullanılmamış; "*galat*" ve "*müvelled(ât)*" olan sözcükler için bir tür etiketlemeye başvurulmuştur. Sözcüklerin kullanım sıklığı hakkında da bilgi sunulmuştur. Bu bilgiler bazen tanımla ilgili bilgilerin içinde verilmiş bazen de bağımsız olarak ifade edilmiştir. Farklı alanlara özgü bu türden kullanım bilgileri, tanım ve açıklama metinlerini zenginleştirmek suretiyle sözlüğün değerini artırmanın yanı sıra kullanıcı açısından da önemli katkılar sağlamaktadır.

3.3.6.1. *Kâmûs-ı Osmânî*'de yer alan maddebaşı sözcüklerin pek çoğunun

Türkçe ve öteki dillerdeki karşılığı verilmiştir:

âhû *Far.* Geyiğe benzer bir hayvandır. Ona *ceyran* ve *gazal* dahi derler. Türkçesi *karaca*'dır.

bedr *Ar.* 1. On dört gecelik ay. Türkîde "*dolunay*" denilir.

pâlû *Far.* Beden-i insânda zahir olan taneler. Fârisîde nâm-ı dîğeri *ejah*'tır. Türkçede "*siğil*", Türkmenler "*köynek*" derler. Arapçası *sü'lûl*'dur.

patent *Fr. patente.* İtalyancası *patente*'dir. Beyanname manasını ifade eden işbu lafız elyevm lisanımızda üç suretle istimal olunuyor.

per *Far.* Kuş kanadının birbiri üzerine binmiş olan büyük tüyleri ki Türkçede "*yelek*", Arabîde *rîş, râş* derler.

tebellür *Ar.* Müvelledattan ve ıstılâhât-ı kimyeviyedendir. Billurlanmak, ecsâmın billur gibi donuşu. Fransızcası kristalizasyon (*Cristallisation*) ve kristalize *(Cristalliser)*dir.

3.3.6.2. Kullanım sıklığı hakkında da bilgi verilmiştir:

bercîs *Ar. Far.* Müşterî denilen yıldız. Sütü çok deve manasına da gelir. *Edebiyyât-ı kadîmede* ***çok kullanılmıştır.***

etbâk *Ar.* Örtü, hâl, kat, kabile, mertebe manalarına olan *tabak* ve *tabaka*'nın cem'i. ***Az kullanılmıştır.***

irti'âd *Ar.* Iztırap ile yıldırım çarpmış gibi titremek. ***Nadiren kullanılır.***

tahsîn *Ar.* Arabîde olduğu gibi hüsnlendirmek, güzel kılmak manası *lisanımızda muteber ve* ***müstamel değildir.***

3.3.6.3. Sözlükte özellikle Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçip biçim ve anlam değişikliğine uğrayarak kullanılan, eski sözlüklerde yanlış kabul edilen (*galat*) söz varlığı hakkında da bilgi verilmiş; bu bilgi [Galat] şeklinde bir tür etiketleme yoluyla ya tanımdan önce yazılmış ya da madde içinde ifade edilmiştir. Ayrıca sözcüklerin *zebanzed* biçimleri de madde içinde belirtilmiştir.

âşnâ *Far.* **1.** Yabancının zıddı, bildik, ahbap, dost. Şın (ش)ın kesriyle telaffuzu *galattır.*

bezzistân, bezzâzistân *Far.* Türkçede *galatı* "bedestân, bedesten"dir ki ağır pahâlı, kıymettar kumaş ve eşya satan esnaf çarşısı demektir.

estâr *Ar.* Perde manasına olan *setr*'in cem'i. Örtüler. estâr-ı Ka'be, estâr-ı Beytullâh. Lisanımızda menus olan *astar* bundan *galattır.*

kec-külâh *Far.* Külâhı eğri, külâhını eğri giyen. "keçe külâh" tabiri bundan *galattır.*

câdû *Far.* **1.** Sâhir, sihirbaz, sihir yapıcı. Türkçede *cadı* tarzında *zebânzeddir.*

haftân *Ar.* Fi'l-asl cenkte zırh üzerine giyilen pamuklu libas demektir. … Tahrîf ile *zebânzedi* "kaftân"dır.

3.3.6.4. Sözcükte uydurulmuş, yapma sözcükler de [müvelled] [müvelledât] etiketiyle köken bilgisinden hemen sonra verilmiş veya madde içinde "Müvelledâttandır" biçiminde belirtilmiştir:

> **memhûr** *Ar. [müvelled]* Mühürlenmiş manasına Fârisî "mühr" lafzından uydurulmuş bir ism-i mef'ûldür ki galat-ı fâhiştir.
> **hâmiş** *Ar.* Kitabın, mektubun kenarı. § Derkenar. *Müvelledâttandır*.

3.3.6.5. Pek çok maddebaşının edebiyat alanındaki kullanım bilgisi verilmiştir:

> **âb-ı bekâ** *Far.* Menba'ı meçhul bir su. Onu içen hayât-ı ebediyye kesb eder imiş! Edebiyatta *kinaye* suretiyle istimal olunur.
>
> **âb-ı revân** *Far.* Akarsu. *Mecâzen* 'hayat' manasına kullanılır.

3.3.6.6. Farklı alanlardan kullanım bilgisi de sunulmuştur.

> **âsî** *Ar*. Tabip, cerrah. Eczacıya da *âsî* denilebilir. *Elfâz-ı mehcûredendir*.
>
> **ecl** *Ar.* Lisanımızda elfâz-ı mehcûreden bulunan *ötürü* tabiri gibi bu da şimdi edebiyatımızda *metruktur*.
> **hafîf** *Ar.* Ağır olmayan. "sakîl"in zıddı. Asıl Türkçesi "yeğni" lafzı ise de el-yevm mehcûr hükmündedir
>
> **ibdâl** *Ar. Tebdîl* gibi birinin yerine diğerini getirmek, diğeri getirilmek, değiştirmek, değiştirilmek. Türkçede az kullanılır. *Tebdîl* gibi mübeddel makamında istimal olunamaz.
>
> **kebş** *Ar.* Dört yaşında erkek koyun, koç. Cem'i *ekbâş* buna Türkçede çobanlar tahrîfle "çepiş" derler.
>
> **pâlû** *Far.* Beden-i insânda zahir olan taneler. Fârisîde nâm-ı dîğeri *ejah*'tır. Türkçede "siğil", Türkmenler "köynek" derler. Arapçası *sü'lûl*'dur.

3.3.7. Tanım ve Açıklama

Mehmed Salâhî, sözlüğün en önemli bölümü olan bu bölümde maddebaşı sözcüklerin anlamlarını, tanımlarını en doğru ve anlaşılır biçimde vermeye çalışmış, açıklamalarda bulunmuş, bu sözcüklerin edebiyatta kullanılan anlamlarına da yer vermiştir. Bununla birlikte bu söz varlığını edebiyat yönünden ayrıntılı olarak işleyebildiği pek söylenemez. *Kâmûs-ı Osmânî*'de maddebaşı olarak alınan sözcüklerin farklı anlamları da verilmiş ve bunları ayırmak için noktalama işareti (§) kullanılmıştır.

3.3.7.1. *Kâmûs-ı Osmânî*'de maddebaşlarının tanımları verilirken bazen kavramı karşılayacak eş anlamlı sözcükler yan yana dizilmiş bazen de normal uzunlukta

açıklamalar yapılmıştır. Bazı maddebaşları için uzun açıklamalarda bulunulmuştur. Uzun açıklamaların yapıldığı maddebaşlarının pek çoğunun *özel ad* olmasının yanı sıra bu durum farklı alanların söz varlığı için de geçerlidir.

> **âyîn** *Far.* Görenek, âdât, resm, tarz, usul, âdâb. Türkçesi *töre*'dir.
>
> **enbüre** *Far.* Tüyü dökülmüş, yolunmuş hayvan. Türkçesi *cavlak* demektir. § Dolap beygiri. § Dere. § İşkembe.
>
> **sümbâre, sünbâre** *Far.* Tahrîfle "zınpara" denilen bir nevi sert taşın tozudur ki kılıç, bıçak gibi demirden ve emsâli madeniyattan mamul evânî ve eşyânın pasını açıp cilâ vermek için kullanılır. "sünbâzec" bunun muarrebidir.

3.3.7.2. Pek çok maddebaşının tanımı yapıldıktan sonra farklı dillerdeki eş anlamlıları verilmiştir:

> **âhû** *Far.* Geyiğe benzer bir hayvandır. Ona *ceyran* ve *gazal* dahi derler. Türkçesi *karaca*'dır.
>
> **ab'âb** *Ar.* Sesini derinden çıkarıp lakırdıyı karnından söyler gibi görünen adam ki Fransızcası *ventriloque vantrilok*'tur.
>
> **âyîne - âyine** *Far.* Arapçası *mirât*, Türkçesi şimdi elfâz-ı mehcûreden bulunan *gözgü*'dür.
>
> **banka** [İtalyancadan] Muâmelât-ı sarrâfiye icrâsına mahsus bina, mahal. § Büyük sarraflık. Fransızcası '*bank*'tır (*banque*)
>
> **efşûn** *Far.* Ekinci edevatındandır. Ucu çatal bir alettir ki onunla harman savururlar. Türkçede "yaba" derler.
>
> **patent** [Fransızcadan] *patente.* İtalyancası *patente*'dir. Beyanname manasını ifade eden işbu lafız elyevm lisanımızda üç suretle istimal olunuyor…

3.3.8. Örnek

Mehmed Salâhî'nin Kâmûs-ı Osmânî'sinin en önemli yönü sözlüğe alınan her maddebaşı için Bâkî, Fuzûlî, Nef'î, Nedim, Riyâzî, Koca Râgıb, Şinasi, Ahmed Paşa, Cevdet Paşa, Hâlid Ziyâ, Muallim Naci, Mütercim Âsım, Sinân Paşa gibi pek çok sayıda meşhur Osmanlı edip, şair ve yazarların eserlerinden sayı ve çeşitlilik bakımından son derece zengin örnekler verilmiş olmasıdır. Çoğu kere bir madde için birden çok manzum veya mensur örnekler de verilmiştir. Sözlükte verilen örnekler tanım bilgisinin sonunda yer almaktadır. Kâmûs-ı Osmânî'nin öne çıkan özelliği olması ve önemi dikkate alınarak sözlükte yararlanılan manzum ve mensur kaynakların bu başlık altında verilmesi uygun görülmüştür.

3.3.8.1. *Kâmûs-ı Osmânî*'de hemen hemen bütün maddebaşları için verilen

örnekler/tanıklar büyük ölçüde manzum metinlerden seçilmiştir. Mehmed Salâhî, maddebaşının tanımından sonra "örnek" metni yerleştirmiş ve şairin adını yazmıştır. Ayrıca sözlükte madde içinde aynı kişiye ait olan örnekler *"Ve lehû"* biçiminde belirtilmiştir. Bununla birlikte, kime ait olduğu bilinmeyen edebî eserlerin sonuna *"Lâ" "Lâ edrî"* yazılmıştır.

> **te'sîr** Ar. Eser etmek, işlemek, nişane peydâ eylemek. … "Çeşm-i şûhundur dil-i âşıkda te'sîr eyleyen / Sevdiğim mühr-i Süleymânın cihânda adı var" (Nedim).
>
> **câm** Far. 1. Sırça, pencerelere takılan elvâh-ı zücâciye. … "Açsın bezmde gönlümüz / Sâkî meded sun câm-ı cem" (Nef'î) "Merhabâ ey câm-ı mînâ-yı mey-i yâkût-reng" (Ve lehû).
>
> **bahane** Far. 1. Sebep, vesile. "Asl-ı merâm-ı hükm-i ezel bulmadır vücûd / Zâhirdeki savâb u hatâ hep bahânedir" (Lâ).
>
> **bahâr** Far. Fasl-ı rebî. … "Görmeden âsâr-ı nîsânın bahâr elden gider / Güller âhir râm olur ammâ hezâr elden gider" (Lâ edrî).

Manzum Kaynaklar: Abîd-i Mevlevî, Abîdî, Adanalı Hakkî, Âgâh, Âhî, Ahmed Hamdî, Ahmed Paşa, Âkif Paşa, Alay Beyizâde Naci (Neşîde), Ali Rûhî, Ârif Hikmet, Atâyî, Avnî, Azmî-i Kadîm, Bahâî Müftî, Bâkî, Behcet, Cevrî, Edhem Sakızlı, Edirneli Hâtemi, Enderunî Zarî, Enverî, Es'ad Müftî (Terceme-i Gülistân), Es'ad Muhlis Paşa, Esrâr Dede, Eşref, Fasîh Dede, Fehîm, Fennî, Fıtnat Hanım, Fuzûlî, Gelibolulu Süleymân, Hâkânî, Hâletî, Halîl Şâkir, Halîm Girây, Hamdî, Hâşim, Hayâlî, Hayretî, Hâzık, Hâzık-ı Erzurumî, Hemdemî, İbn Kemâl, İsmâîl Paşazâde Hakkî, İsmâ'îl Safâ, İsmet (Dâstân-ı Zafer), İzzet Ali Paşa, İzzet Mollâ, Kahyâzâde Ârif, Kânî, Kâzım Paşa, Kebûterî, Koca Râgıb (Paşa), Lâ, Mahmûd Nedîm Paşa, Mantıkî, Mehmed Celâl, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mevlânâ Câmî, Muallim Feyzi, Muallim Nâcî, Mustafa Reşid, Münîf-i Kadim, Nâbî, Nâdirî, Nahîfî, Nâilî-i Kadîm, Nazîm, Necâtî, Neccârzâde, Nedîm, Nef'î, Neşâtî, Nev'î, Nergisî, Nevres, Nevşehirli Hikmet, Neylî, Niyâzî, Rahmî, Riyâzî, Rûhî-i Bağdâdî, Rüşdî, Sâbit, Sabrî, Sabrî-i Şâkir, Safâ, Sâmî (Na't-ı Şerîf), Seyyid Vehbî, Sırrı Paşa, Üsküdarlı Sırrı, Sîretî, Sultân Korkud, Sultân Süleyman, Sultan Veled, Süheylî, Sünbülzâde Vehbî, Sürûrî, Şâhidî, Şakir Ahmet Paşa, Şerîf, Şeyh Gâlib, Şeyhî, Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, Şeyhülislâm İshak, Şeyhülislâm Yahyâ, Şeyhülislâm Zekeriyâ, Şinâsî, Taşköprülüzâde Kemâleddîn, Trabzonî Hilmî, Usûlî, Üsküdarî Hakkî, Vahîd, Vasfî, Vâsıf, Vecdî, Vehbî, Ve lehu, Yavuz Sultân Selîm, Yazıcı Süleyman, Yüsrî, Zâtî, Zeynîzâde, Ziyâ Paşa, vs.

3.3.8.2. *Kâmûs-ı Osmânî*'de maddebaşı için verilen örneklerin pek çoğu da mensur eserlerden alıntılanmıştır. Bu alıntılar yapılırken eserin adı, yazarı belirtilmiş;

bazı örneklerde cilt ve sayfa numaraları da yer almıştır.

> **artist** Fr. Sanâyi'-i nefîseden birinde ihtisası bulunan hünerver, bedâyi'-perver adam. … "Bîçare artist ma'şukasının arkasından o kadar koşar, o kadar gider ki maksadına nail olamadan tâb u tüvânı kesilerek nevmîdâne feryatlar, muztaribâne enînler zemîn-i acz ü hırmâna düşer kalır." (Pejmürde- Ekrem).
>
> **iktibâs** Ar. Nakl u istiare etmek. § İstifade için almak, alınmak. … "Vâlid-i mâcidlerinden iktibâs-ı envâr-ı fazl u irfân ve ol deryâ-yı fasîhü'l-ircâ-yı fazâ'ilin kenarında iltifât-ı cevâhir-i bî-gerân edip" (Zeyl-i Şakâyık - Cild-i Sânî, sahîfe 394).
>
> **peyveste** Far. Muttasıl, bitişmiş, ulaşmış. … "Önlerince bir esb-i hôş-hırâma süvâr ve müctemi' olan nüfûs-ı kesîreye selâm-ı selâmet-encâm ile arz-ı dîdâr edip aleyke avni'llâhi taâlâ duâları ayyûka peyveste idi." (Peçevî - Cild-i Evvel, sahîfe 302).

Mensur Kaynaklar: Abdurrahman (Dâhiye-i Cengiziye), Abdurrahman Süreyyâ (Mîzânülbelâga - Makale) Ahmed Cevdet Paşa (Bosna Mektubu), Âkif Paşa (Tasvîr-i Efkâr - Yazılar, Tezkire-i Ma'rûza, Telhîs-i Âlî, Bir Müsvedde), Alî Kemâl (Taharriyât-ı Târîhiyye), Bahriyeli Doktor Hakkı (Kuş Palazı Makalesi), Çelebizâde Âsım (Târîh-i Âsım), Edhem Pertev Paşa (Arzhâl - Şerh), Emir Hüseynî (Feyzâbâd), Ferheng-i Şu'ûrî, Fuâd Paşa (Suriye Mektubu), Halid Ziya (Mavi ve Siyah) Hamîd Vehbî (Meşâhîr-i İslâm), İbn Kayyim El-Cezviyye (Miftâhu's-Sa'âdet -Tercümesi-), İbrâhîm Şinâsî (Tasvîr-i Efkâr-Yazılar), İkdâm 1716 - Musâhabe, Kadrî (Mecâlis-i İmâm-ı Rifâ'î), Kânî (Mektublar, Tokat Mektubu), Kazasker İsmet, Koçi Bey Risâlesi, Mahmûd Celâleddîn (Ravzatu'l-Kâmilîn), Mehmed Şefik (Şefiknâme), Mizanü'l-belâga, Muallim Nâcî (Mollâ Câmî'nin Mektûbu, Gazi Ertuğrul), Mütercim Âsım, Müverrih Âsım (Akıl, Lâyiha-i Târîhiyye, Mârût), Nâmık Kemâl (Ma'ârif Makâlesi, Hukûk Makâlesi, Hadîka, Ma'ârif, Gelibolu, Tasvîr-i Gurûb, Türkçe Tabâbet, Cümel-i Müntehabe), Nev'î-zâde Atâyî (Zeyl-i Atâyî), Peçevî (Târîh-i Peçevî), Recâîzâde Mahmud Ekrem (Takrîzât, Pejmürde, Meprizon Tercümesi, Şemsâ, Ta'lîm-i Edebiyât) Reşîd Paşa (Lâyiha), Okçuzâde Muhammed Şâhî (Ahsenü'l-Hadîs), Sabah Gazetesi, Sadullâh Paşa (Ekspozisyon Dö Pari, Paris Sergisi, Tazîlnâme), Sa'îd Bey (Lâyiha), Selânikli Tarihi, Sırrı Paşa (Mektuplar, Nutuk), Sinân Paşa (Tazarruât), Solak-zâde Mehmed Efendi (Fihrist-i Âl-i Osmân), Şânî-zâde (Târîh), Şemseddîn Sâmî (Kâmûsu'l-A'lâm), Şefik Mehmed (Şefik-nâme), Taşköprülüzâde Ahmed (Mevzû'âtu'l-Ulûm), Taşköprülüzâde Kemâleddin Muhammed (Mevzû'atü'l-ulûm), Veysî (Siyer-i Veysî), Zeyl-i Atâyi, Zeyl-i Şakâyık, vs.

3.3.8.3. Edebiyat eserlerinin yanı sıra atasözleri ve meşhur sözler de örnek cümleler için kaynak olarak kullanılmıştır:

> **emanet** *Ar.* Nezdinde saklayıp istenildiği zaman iade etmek, istirdâd edilmek

üzere bir adama verilen şey: *Emanete hıyânet olmaz.* (Mesel)

evvel *Ar.* (Ahir)in mukabili, iptida, birinci, ilk, başlangıç, önce, eski … *"Evvel selâm sonra kelâm."* (Mesel).

hammâl *Ar.* Yük taşıyan, yük götüren adam: "*Yük değildir kendine sırtında hammâlın semer"* (Sürûrî).

insân *Ar.* 1. Hayvân-ı nâtık. Benî Âdemden erkek kadın her ferde ıtlâk olunur: *"İnsan insanın şeytanıdır."* (Mesel) *"İnsan hatasız olmaz."* (Mesel)

kem *Far.* İbtidadan yani aslından noksan, eksik olan şey. … *"Kem söz kem akçe sâhibinindir."* (Mesel)

mülûk *Ar.* melik'in cem'i. Padişahlar, hükümdarlar: "*kelâmü'l-mülûk mülûkü'l-kelâm*": *Hükümdarların sözü sözün hükümdarlarıdır*.

mart [Rumcadan] Sene-i rûmiyye-i mâliyyenin birinci ayı: *"Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır"* Kelâm-ı meşhur.

tâv Muharref. Aslı Fârisî *tâb*'dır. … *"Demir tâvında iş çağında gerek."* (Mesel)

yâr *Far.* Dost, muîn, sevgili, sevilen: **"***Dikensiz gül, kusûrsuz yâr olmaz"* (Mesel)

zahmet *Ar.* Eziyet, zor, sıkıntı: "Zahmetsiz bal yenilemez - Mesel". "Zahmetin noktası kaldırılınca rahmet olur - Kavl-i meşhûr".

3.3.9. Gönderimler

Mehmed Salâhî *Kâmûs-ı Osmânî*'yi tertip ederken pek çok maddebaşı için sözlük içi ve sözlük dışı gönderimde bulunmuştur. Burada amaç hem kullanıcıların sözlükten daha sağlıklı, verimli bir biçimde yararlanmalarını sağlamak hem de ek bilgiler elde edilecek kaynaklara yönlendirmektir. Ayrıca bu gönderimlerin yapılmasıyla sözlüğün hacimce daha fazla genişlemesinin de önüne geçilmiştir. Gönderimlerin uygulanmasında herhangi bir işaret ya da kısaltma kullanımı söz konusu değildir. Kullanıcı özellikle "*müracaat oluna/ediniz*", "*bakınız*" gibi belirli bazı ifadelerle yönlendirilmiştir.

Arnavud *Yun. Lehce-i Osmânî*'de gösterildiğine göre aslı "**Albanut**"tur. … Arnavutluğa "**Albanya**" denilir. *[Kâmûsü'l-A'lâm'a müracaat oluna.]*

bündâd bünlâd *Far.* Esâs-ı binâ, temel. … Bürhân-ı Kâtı'da tafsili yoktur. *Fârisî ferhenglere müracaat etmelidir.*

ebr ü mîg *Far.* Kara bulut, kasırga bulutu. *[Şâhidî'nin Tuhfesiyle şerhine müracaat oluna.]*

Felâtûn [muarreb] Aslı "Platon"dur ki meşhur hakîm-i Yunanînin lakabıdır… *Kitabımızın birinci kısmının yüz kırk yedinci sayfasına müracaat olunmalı.*

Mârût *Ar.* Kur'ân-ı Kerîm'de vârid olan bir melek ismidir. "Hârût" isminde olan diğer melekle beraber mezkûrdur. *Tafsilât almak isteyen kütüb-i tefâsîre müracaat etmelidir.*

peksimâd pekmez *Far.* Bunların asılları "be" kısmındadır. *163 ve 164. sayfaya müracaat ediniz.*

üştâb *Far.* Sürat, acele. **şitâb**'a *bakınız.*

4. Sonuç

Bu çalışmada sözlükbilim açısından *Kâmûs-ı Osmânî*'nin dış yapısı ve iç yapısı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda;

Kâmûs-ı Osmânî, dönemine göre Osmanlıca sözlüklerin en gelişmişi olup 19.011 maddebaşı içermektedir. Bunlardan 13855'i Arapça, 4038'i Farsça ve 1118'i de diğer yabancı dillerden alınmış olan söz varlığına aittir. Ecnebi söz varlığını Fransızca 261, İtalyanca 225, Rumca 84, Yunanca 55, İngilizce 17, Macarca 6, Slavca 3, İbranice 2 ve köken etiketi verilmeyen diğer ecnebi dillere ait maddebaşları oluşturmaktadır. Ayrıca 598 tane bazen iki, bazen üç ve dört ayrı maddebaşı sözcükten oluşan maddeler vardır. Bu veriler de dikkate alındığında sözlüğün maddebaşı sayısı 20.000'e yaklaşmaktadır. İç maddelerdeki maddebaşı olma niteliğine sahip sözlük malzemesi maddebaşı yapılacak olsa ortaya çok hacimli bir sözlüğün çıkacağı anlaşılmaktadır.

Kâmûs-ı Osmânî, dönemindeki Osmanlı Türkçesinde kullanılan *Arapça, Farsça, İtalyanca, Fransızca, Rumca, Yunanca, İngilizce, İspanyolca, İbranice, Macarca* vs. dillerden geçen yabancı sözcükleri içermesi bakımından Osmanlı döneminde düzenlenmiş en iyi ve en geniş *yabancı kelimeler sözlüğü*'dür.

XIX. yüzyıl Türkçesinin kullanıldığı tek dilli bir sözlük olan *Kâmûs-ı Osmânî*, genel amaçlı olmakla birlikte özellikle edebî yönü bilinçli olarak öne çıkarılan, ansiklopedik ve kültürel malzeme sunan; *tıp, fen, borsa, fıkıh* vs. farklı alanların terminoloji söz varlığına da yer veren bir sözlüktür. Standart boyda, basılı bir sözlüktür. 'Sözcükten anlama' tanım türü uygulanmış olup hedef kitlesi ayrı dili konuşan okuryazar yetişkinlerdir. Ayrıca edebiyat alanına hitap etmesi bakımından edip ve şairlere de yönelik bir sözlük olduğu söylenebilir. Sözlük, sözcüğün anlamını anlama ve doğru olarak kullanılmasını sağlama amacını gütmüştür.

Kâmûs-ı Osmânî'de maddebaşları Osmanlı Türkçesi alfabesine göre *hece sistemi* esasında düzenlenmiştir. Ancak bununla birlikte maddebaşları kelimenin ilk harfinin harekesine göre önce ***üstün*** sonra ***kesre*** ve daha sonra ***ötre*** olmak üzere üç bölümde sıralanmıştır. Sıralamaya özenle uyulmuş, sıralamada atlamalara ya da boşluklara

izin verilmemiştir. Bu bakımdan sözlük sistemli ve tutarlı bir madde dizimine sahiptir.

Sözlük yazımında en önemli husus, sözlüğü yazılacak dilin söz varlığının tespit edilmesi işidir. *Kâmûs-ı Osmânî*, dönemindeki Osmanlı Türkçesinin söz varlığında yer alan yabancı kelimeleri ve bunlarla oluşturulan *birleşik fiiller*, *tamlamalar*, *deyimler*, *ikilemeler*, *ilişki sözleri (kalıp sözler)*, *kalıplaşmış sözler* ve *terimleri* maddebaşı ve iç madde düzeyinde en geniş biçimde yansıtmaya çalışmıştır.

Kâmûs-ı Osmânî'de pek çok söz varlığının ve farklı kategorilerdeki sözlük birimlerin iç maddede yer aldığı görülmektedir. Çok zengin bir sözlük malzemesi sunan iç maddelerin pek çoğu, maddebaşı olabilecek nitelikteki dil malzemesidir.

Sözlük, pek çok maddebaşı açıklamasında kimi zaman sözcüğün yazımı, etimolojisi, dildeki kullanımı, kullanım sıklığı, kimi zaman bir eser ve yazarı hakkında, kimi zaman bir yer adı, pek çok varlığın özelliği, faydaları, kullanım ve tüketim biçimi hakkında açıklamalar yapmış ve ansiklopedik bilgiler vermiştir.

Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*'ye aldığı kelimelerin kelime türlerini -bazıları dışında- belirtmemiş, Arapça kelimelerin kalıplarını ve cinsiyet kategorilerini göstermemiştir.

Sözlükte noktalama işaretlerinin yeterli ve tutarlı bir biçimde kullanılmış olması, iç maddelerin tespit edilmesi ve birbirinden ayrılmasında kolaylık sağlamaktadır.

Mehmed Salâhî, sözlüğünün mükemmel olduğunu iddiasında değildir, ancak kendinden önce düzenlenen sözlüklerden yararlanılması bakımından daha ileri de bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*'de tarihî Türk nazmı ve nesrinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeleri ve birleşikleri çok iyi bir biçimde derleyebilmiş, sözlüğe aldığı maddebaşlarını ve iç maddeleri de Osmanlı edip, şair ve yazarların tarihî, edebî eserlerinden getirdiği seçkin şiir ve nesir örnekleriyle çok iyi tanıklayabilmiştir. Bu durum, *Kâmûs-ı Osmânî*'nin en önemli özelliğidir. Bu özellikleri bakımından *Kâmûs-ı Osmânî*, çok iyi bir edebiyat sözlüğü ve bir başvuru kaynağı durumundadır.

Kaynaklar

ASLAN E. (2017) *Eser-i Şevket: Sözlükbilimsel İnceleme - Metin - Dizin*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı yayımlanmamış doktora tezi.

ATEŞMAN E. (2007) Türkçe Sözlük'te Dış ve İç Yapı. *International Journal of Central Asian Studies*, 11-1, 96-117.

ATKINS S. - RUNDELL M. (2008) *The Oxford Guide to Practical Lexicography.* New York: Oxford.

BERGENHOLTZ H. - TARP S. (1995) *Manual of Specialised Lexicography - The Preparation of Specialised Dictionaries.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

BERGENHOLTZ H. - TARP S. (2003) Two Opposing Theories: On H.E. Wiegand's Recent Discovery of Lexicographic Functions. *Hermes, Journal of Linguistics*, 31, 171-196.

BURKHANOV I. (2010) *Lexicography - A Dictionary of Basic Terminology*, Rzeszow: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

EMİNOĞLU E. (2010) *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*. Sivas: Asitan Yayıncılık.

HARTMANN R.K. - JAMES G. (1998) *Dictionary of Lexicography.* London: Routledge.

JACKSON H. (2016) *Sözlükbilime Giriş* (Çev. Mehmet Gürlek ve Ellen Patat). İstanbul: Kesit Yayınları.

JOHNSON, S. (2008) The Plan of A Dictionary of English Language. *Practical Lexicography - A Reader.* Editor: Thierry Fontenelle, New York: Oxford Publishing, 19-30.

SALAHÎ M. (1313-1322) *Kâmûs-ı Osmânî* I-IV, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

WIEGAND, H. E. (1989a). Die makrostrukturielle lexikographische Anordnung. F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, L. Zgusta (Ed.). Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. Berlin, New York: de Gruyter, Cilt 1, 371-409.

WIEGAND, H. E. (1989b), Der Begriff der Mikrostruktur. Geschichte, Probleme, Perspektiven. F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, L. Zgusta (Ed.). Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. Berlin, New York: de Gruyter, Cilt 1, 409-462.

TÜRKMENOĞLU T. M. (2019) *Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî Adlı Sözlüğünün 1876 ve 1889 Tarihli Baskıları Üzerine Sözlük Bilimsel Bir Değerlendirme*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

YAVUZARSLAN P. (2004). Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûs-ı Türkî*'si. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44 (2),185-202.

YAVUZARSLAN P. (2009). *Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü*. Ankara: Tiydem Yayıncılık.

YAVUZARSLAN P. (2014). Kamus-ı Türkî'nin Sözlükbilimsel Yapısı. Vefatının 110. Yılında Şemsettin Sami Bilgi Şöleni (23-25 Ekim 2014), Priştine-Kosova.

ZGUSTA L. (1971) *Manual of Lexicography.* Prague: Czechoslovak Academy of Sciences.

Murat KÜÇÜK https://orcid.org/0000-0001-9389-4872

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara-Türkiye.

Adres: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ana Bina, 2.Kat, Sıhhiye, Ankara- TÜRKİYE

e-posta: mkucuk@ankara.edu.tr

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 24 Nisan 2019
Yayına kabul edildiği tarih: 24 Mayıs 2019
E-yayın tarihi: 30 Haziran 2019
Çıktı sayfa sayısı: 49
Kaynak sayısı: 18

MLA International Bibliography Journal List

The following is a list of all periodical titles indexed in the MLA International Bibliography as of 1/04/2019

TITLE	ISSN
1895	0769-0959
(an)ecdótica	
(de)Kata	
(Pré)Publications	0900-9507
(vwa)	0259-6512
@nalyses	1715-9261
[Inter]sections	2068-3472
[sic]: Casopis za Knjizevnost, Kulturu i Knjizevno/A Journal of Literature, Culture and Literary Translation	1847-7755
Traducció	1988-2963
1616: Anuario de Literatura Comparada	0210-7287
1650-1850: Ideas, Aesthetics, and Inquiries in the Early Modern Era	1065-3112
19: Interdisciplinary Studies in the Long Nineteenth Century	1755-1560
19th Century Music	0148-2076
21st Century Afro Review	1074-9144
3224 e-CRIT	2107-6537
3L: The Southeast Asian Journal of English Language Studies	0128-5157
452°F: Journal of Literary Theory and Comparative Literature	2013-3294
49th Parallel: An Interdisciplinary Journal of North American Studies	1753-5794
91.9: La Revista que Suena	0122-0950
A Cor das Letras	1415-8973
A Current Bibliography on African Affairs	0011-3255
A Finnegans Wake Circular	0267-9612
A Journal for Authors and Publishers Scholarly Publishing	0036-634X
A Magyar Neprajzi Tarsasag Folyoirata	0014-1798
À Rayons Ouverts	0835-8672
A Wake Newslitter: Studies in James Joyce's Finnegans Wake	0049-6847
A/B: Auto/Biography Studies	0898-9575
AABS Newsletter	0162-976X
AAHE Bulletin	0162-7910
AALA Journal	1340-8496
AATSEEL Journal	0001-0251
AB Bookman's Weekly	0001-0340
Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler EnstitüsüDergisi / Abant İzzet Baysal University Graduate School of SocialSciences Journal of Social Sciences	1303-0035
Abbia: Revue Culturelle Camerounaise/Cameroon Cultural Revue	0001-3102
ABEI Journal: The Brazilian Journal of Irish Studies	1518-0581
Aberdeen University Review	0001-320X
Sozialwissenschaftliche Klasse	0002-2977
Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philology-hist. Klasse	0080-5297
Abhandlungen und Berichte des Staatlichen Museums fur Volkerkunde Dresden	0070-7295
Abhath	0002-3973
Abiko Annual with James Joyce Finnegans Wake Studies	
Abiko Quarterly with James Joyce Studies	
ABO: Interactive Journal for Women in the Arts, 1640-1830	2157-7129
About Campus	1086-4822
ABP Journal	1939-4578

Mnemosyne: Bibliotheca Classica Batava	0026-7074
Mnemosyne: Etesion Periodikon tes Hetaireias Historikon Spoudon epi tou Neoterou Hellenismou	1105-1019
Mnemosyne: Zeit-Schrift für Jüdische Kultur	1022-2642
Mnogojazychie v Obrazovatel'nom Prostranstve/Multilingualism and Education	2500-3267
Moara: Revista do Curso de Mestrado em Letras	0104-0944
Mobilities	1745-0101
Modèles Linguistiques	0249-6267
Modern Age: A Quarterly Review	0026-7457
Modern and Contemporary France	0963-9489
Modern Asian Studies	0026-749X
Modern Austrian Literature: Journal of the International Arthur Schnitzler Research Association	0026-7503
Modern British Literature	0885-7520
Modern China	0097-7004
Modern Chinese Literature	8755-8963
Modern Chinese Literature and Culture	1520-9857
Modern Drama	0026-7694
Modern Fiction Studies	0026-7724
Modern German Studies	0268-5930
Modern Greek Studies Association Bulletin	0047-7702
Modern Greek Studies Yearbook	0884-8432
Modern Haiku	0026-7821
Modern Hebrew Literature	0334-4266
Modern Humanities Research Association Bulletin	0076-9983
Modern Humanities Research Association Working Papers in the Humanities	1994-8662
Modern Intellectual History	1479-2443
Modern International Drama	0026-7856
Modern Italy	1353-2944
Modern Journal of Language Teaching Methods	2251-6204
Modern Judaism	0276-1114
Modern Language Association of America: Proceedings	1539-3666
Modern Language Journal	0026-7902
Modern Language Notes	0149-6611
Modern Language Quarterly: A Journal of Literary History	0026-7929
Modern Language Review	0026-7937
Modern Language Studies	0047-7729
Modern Languages Open	2052-5397
Modern Languages: Journal of the Modern Language Association	0026-7945
Modern Philology: A Journal Devoted to Research in Medieval and Modern Literature	0026-8232
Modern Philology: Critical and Historical Studies in Literature, Medieval Through Contemporary	0026-8232
Modern Poetry in Translation	0047-7729
Modern Poetry in Translation	0969-3572
Modern Poetry Studies	0026-8305
Modern Review	0026-8380
Modern Schoolman	0026-8402
Modern Türklük Araştırmaları Dergisi/Journal of Modern Turkish Studies	1304-8015
Moderna Språk	0026-8577
Moderna: Semestrale di Teoria e Critica della Letteratura	1128-6326
Moderne Sprachen: Zeitschrift des Verbandes der Österreichischen Neuphilologen	0026-8666
Modernism/Modernity	1071-6068
Modernist Cultures	1753-8629